

По той бік світу

Оксана Драгоманова

1

Стояла страшенна спека. Сонця не було видно, воно сховалось десь за хмаросягами, але його гарячцю було пропечене все місто. Будинки, пам'ятники, плакати палали. Асфальт вулиць почорнів і розм'як.

Проте рух міста не зменшився. Вулиці були запружені різноманітними автами та юрбою людей, що не зважаючи на спеку поспішали, штовхались, бігли у різних напрямках.

Три автобуси пропустив Петро, поки, нарешті, втиснувся до сірого неуговерного Мака, що повіз його, м'яко підскакуючи, вздовж по Діагоналі та по вулиці Санта-Фе. А як доїхали до площі Італія, де Петро мав виходити, то виявилось, що вилізти з автобуса ще трудніше, ніж влізти. Петро протискувався, як джгут між вальцями, трохи не придушив товстеньку сеньйоріту, що від неї йшов дух лаванди і поту, і вискочив на вулицю розкуйовджений і сердитий.

Зелена гущавина Ботанічного саду приємно дихнула на нього холодком. Він зітхнув з полегшенням, розгладив піджак і вже заспокоєний пішов через парк, до високого модерного будинку, куди недавно переїхала Чічіта.

— Щастить оцій дівчині, — думав Петро, підіймаючись на ліфті. — Скільки людей безнадійно шукають помешкання, а вона його знаходить у найкращій частині міста, майже не рухаючи пальцем. Щаслива вона, їй-богу!

Але Чічіта щасливою себе не вважала.

Розпатлана, червона, стояла вона серед кімнати, де панував неймовірний розгاردіаш, і з правдивим одчаєм дивилась на розкидані речі.

— Де я це все порозкладаю? — скрикнула вона, побачивши Петра. — У цих проклятих модерних домах нема де навіть валізку приткнути.

— Помалу все улаштується, — спробував заспокоїти її Петро. — Все приборється, все знайде своє місце. Ось я приніс деякі акварелі, щоб прикрасити стіни.

— Акварелі? — скрикнула істерично Чічіта, — акварелі? Чи хтось чув щось подібне? Піди ти до лиха зі своїми акварелями! Мені гроші потрібні! Чуєш? Гроші, щоб купити меблі, заплатити кравчині... Геть, до біса з твоїми акварелями! Геть звідси, щоб я тебе не бачила, — верещала Чічіта і так замахала руками, що Петро вискочив з хати, та, не чекаючи на ліфт, по сходах побіг на долину.

Похмурий, повертався він додому.

— Це не може так тривати, — у сотий раз казав він собі, — треба скінчити, раз назавжди та якнайскорше. Чого можна сподіватись від цієї ординарної дівчини, Що лається, як перекупка.

— Ні, до перекупки вона не подібна, — поправив він себе. — Навіть, коли вона лається і обличчя її перекривляється від люті, постать її не тратить своєї принади. Розгнівана богиня. І звідкіля вона їх має — ці лінії, цю пластичність? — Коли вона стояла сьогодні розлютована, з протягнутою рукою, то нагадала Петрові "Діву гір", що він її бачив цими днями на виставі образів.

Але що з того? Вона кпить з нього, трактує його як сміття. А він біжить на її заклик, та навіть і без заклику, кидає усі свої справи, занедбує навчання.

— Зараз як прийду додому, сяду за книжку та буду вчитись аж до самої ночі. Вчитись необхідно і то якнайбільше, щоб скоріше здобути диплом, що дасть незалежність та можливість заробляти гроші, прокляті гроші, що без них людина не може рухатись, як авто без бензини.

У такім настрою входив він до свого невеликого чепурненького будинку, що стояв у садку, в околиці міста.

Як завжди, дім стрінув його привітно, спокоєм та тишею; крізь причинені віконниці не діставалися соняшні промені. Було холодно і затишно.

— Це ти, Петре? — спитала мати з кухні.

— Я, — відповів він і попрямував просто до себе.

За хвилину мати підійшла до дверей його кімнати і поклікала:

— Петре, чи не пішов би ти за хлібом?

— Завжди так, як тільки вчитись, то треба кудись йти, — пробурмотів Петро.

— Ну, не треба, не треба, — поспішно відказала мати, постояла трошки в дверях, ніби на щось чекаючи, та відійшла тихенько.

Петро сів за стіл, відкрив одразу декілька книжок та зшитків і поринув у науку.

Пройшли ті перші хвилини, коли думки ще мигтять та стрибають, доки зусилля розуму не зведе їх до купи. Нарешті, увага зосередилась, лінії зрозуміння зазначились, зміст книжок потік по них без затримки, теореми і формули легко вкладались у голову.

Раптом різкий дзвінок пронизав тишу і за хвилину Петро почув голос матері.

— Петре, тебе кличуть до телефону.

Дзвонила Чічіта.

— Що з тобою? Де ти подівся? Ніколи тебе немає, коли треба! Приходь негайно. Негайно! Чуєш? Я буду чекати. Та принеси ті свої акварелі.

Повісила слухавку.

Навіть не чекає на відповідь. Дає наказ і не має сумніву, що я його виконаю. А я ось візьму і не поїду. Таки не поїду. І до телефону не підійду, як буде ще дзвонити.

Так умовляв собі Петро, а сам знав, що з цього нічого не буде.

І дійсно за пару хвилин він уже виходив з дому.

— Прийдеш вечеряти? — спитала його мати.

— Не знаю, не чекайте, — відповів він і поспішно вийшов.

Цього разу Чічіта прийняла його досить ввічливо. Оповіла про Біжу, що не може призвичаїтись до нового помешкання і зле спить уночі. Поскаржилась на те, що ніхто

їй не помагає розкласти речі. Навіть похвалила акварелі.

— Не такі вже погані. Можна повісити у передпокої, поки не буде чогось кращого.

Петро повеселішав. Рисувалась перспектива провести кілька годин у товаристві Чічіти, помагати їй наводити порядок, перекладати її речі, працювати разом, потім разом відпочивати, балакати з нею, як буде нагода, цілувати лілейні рученята, може й пригорнути до себе гнучкий стан.

Ілюзії тривали недовго.

— Ти мені страшенно потрібний, — мовила Чічіта. — Уяви собі, мають прийти від компанії перевірити електричну провідку, а я призначила годину у фризієрні і мушу зараз іти.

— Хіба ж не можна повідомити фризієра, або змінити годину? почав Петро, але Чічіта перебила його:

— Змінити годину? У Луїса? Та він і так ледве згодився... — В голосі її знову задзвеніли загрожуючі нотки. — Тобі важко посидіти, у мене? Подумаєш, велика жертва. Є багато таких, що вважали б за щастя...

Виходячи, вона обіцяла:

— Повернуся найбільше за півтори години. Лишаю тобі Біжу для компанії.

Біжу ввічливо помахала хвостиком, чуючи своє ім'я, і, побачивши, що її не беруть на прогулянку, зрезигновано вскочила на канапку. Петро понуро сів у крісло.

Минуло півтори, дві і три години. Прийшов електротехнік і пішов, зробивши своє діло.

Вікна посивіли і зовсім почорніли, а Чічіта все не приходила.

— Чого я чекаю? — питав себе Петро. На що я їй здався? Біжу їй дорожча, ніж я. Правда, Біжу?

Біжу лежала на шовковій подушечці і дивилась на нього круглими чорними очима, ніби глузуючи.

— Чи можуть собаки глузувати? — думав Петро і вирішив: — З мене можуть глузувати навіть собаки.

Раптом Біжу підскочила, підбігла до дверей і почала гавкати. Своїм гострим псячим слухом вона почула свою господиню.

За хвилику і Петро почув дівочі голоси, і нараз помешкання заповнилось сміхом, яскравими барвами суконь, пахощами.

Чічіта повернулася з двома приятельками.

— Ось познайомтесь, — казала вона. — Це Беба, це Розіта, а це Петро. Не Педро, а Петро. Правда, гарний? Дивіться, які кучері! Золото! Такого кольору вам ніякий Луїс не виробить!

— Дочекався? Уяви собі, я зустріла Розіту, а вона умовилась з Бебою... Ми пішли разом до Беби, тепер вони прийшли до мене...

Чічіта цокотіла безугаву і, врешті, з її сумбурного оповідання виявилось, що вони всі три мають їхати вечеряти.

— У Ротонду. В Олівос, над берегом. Там чудовий джаз. Можемо танцювати до

ранку. Ти не знаєш Ротонду? А Біжу знає. Біжусіта, моя найдорожча! — скрикнула вона, схопила тваринку і почала її цілувати.

Запрошував дівчат Режес, приятель Розіти.

— Знаєш, він купив нове авто. Чудове! Зверху сиве, як сталь, а всередині малиновий оксамит.

— Буде балачок, — перервала Беба. — вдягайтеся скоріше, бо вже пізно.

Петро попрощався. Ніхто його не затримував. Ніхто не запрошував їхати з ними. Певно, усі знали, що Ротонда не по його грошах.

Повільно йшов він вулицею вздовж парку. Вечір не зменшив спекоти. Гарячий вогкий вітер повівав з півночі, але не ніс прохолоди.

— Ще раз відіграв роль ідіота, — казав сам собі Петро. — Невже я втратив усяку гордість? Невже я ніколи не зможу скинути з себе цю облуду? Сказати: Кінець! І забути, що є на світі Чічіта і все її безладне оточення. Здається, так легко!

Але Петро добре знав, що досі йому ніяк не щастило перевести це в життя та, мабуть, не вдасться і надалі. Такий сором за себе, за свою кваліть обгорнув Петра, що він навіть спинився і стояв, дивлячись неприємно в одну точку.

— Петре! Чи це ти, чи не ти? — почув він. — Я тебе шукаю по всьому місті, а ти стоїш на вулиці, як Колумб на Колоні та навіть не помічаєш своїх приятелів!

Напроти Петра стояв Роберто, його довголітний співучень і друг.

— Без жартів, — продовжував Роберто, — я шукав тебе, щоб запропонувати тобі поїхати зі мною у кампо[1]. У місті неможливо працювати, а іспити наближаються. Там ми за тиждень викуємо всі фізики та математики. Згода?

Петро аж підскочив, так до серця припала йому пропозиція товариша.

— Коли поїдемо? — спитав він.

— Завтра, о шостій вранці, я заїду до тебе, — відповів Роберто.

2

Ще перед призначеною годиною вийшов Петро з дому з валізкою і сів на ганку, чекаючи Роберта. Сяяв чудесний ранок. Сонце ще не пекло, хоч ясно світило. На вулиці нікогісінько не було, але садок був переповнений життям. Цвірінькали горобці, зелененькі колібрі терпихались навколо ямину. Дві тери-тери поважно переступали по траві високими ніжками, а по доріжці бочком стрибав жовтогрудий сорокопуд.

— Хай живе точність, — вигукнув замість привітання Роберто, під'їжджаючи на своєму маленькому авті.

Приємно було їхати тихою околицею серед оздобних осель, серед садків, де буйно квітли рожі, левконії, троянди та інші квіти, що їх пахощами було наповнену повітря, та ще приємніше було виїхати на шлях, який чорною асфальтовою стрічкою перерізував степ, що широко розкинувся по обидва боки.

Засіяного поля було мало. Врожайна земля ще чекала на людей, що колись використають її плодючість, і покищо поростала будяками та реп'яхом. Проте, не виглядала вона занедбано та порожньо. Численні корови та вівці паслись на зеленому

просторі, що йому не видно було кінця, і віяло від нього спокоєм і добробутом.

Так проїхали зо три години, аж поки не звернули з асфальтованого шляху вбік на земляну дорогу. Поїхали тихше, і степ ніби присунувся до них ближче і почав знайомити з таємницями свого життя. Ось на грудці сидить біла чапля, на галявині граються зайчата, перескакуючи один через одного, як діти, ось вискочила на дорогу бура безхвоста криса куїс, а далі біжить переляканий скунс.

— Звертай, звертай! Дивись не наїдь, — кричить Петро, але вже пізно. Гостра струя смороду бризкає в повітря. Добре, як не трапила на колесо або на підніжку, бо не легко змити смердючий плин.

Сонце вже стояло впрост над головою, коли Петро побачив у степу купку дерев та серед них декілька будинків.

— Це Санта-Клара, наша знаменита естанція, — промовив Роберто. Ось ми й приїхали.

Широкі ворота були відчинені, вони заїхали у подвір'я і спинились перед головним будинком.

Просто і міцно був він збудований, але стояв вже давно і чимало дощів та бур витримали його старі стіни. На усіх вікнах були міцні залізні ґрати, бо будувався він тоді, коли індіанці складали ще поважну силу і небезпечно було меншати серед степу. Лишень одні двері вели до дому, також за старим звичаєм: менше дверей, легше сторожити.

На порозі зустрів їх дон Паскуаль, що його обов'язком було доглядати дім.

Видно було, що доглядав він не дуже дбайливо. І великий присінок і ще більша їдальня робили враження занехаяння і пустки. Стародавні невідкладні меблі були присипані порохом. Стіни в плямах, підлоги незаметені і брудні.

— На горі веселіше, — підбадьорив Петра Роберто, ведучи його по цегляних сходах на другий поверх. Вони опинились у сінцях зі скляною стелею, куди виходило декілька дверей.

— Тут аж шість кімнат, але тільки в одній є дротяні сітки на вікнах. Якщо ти нічого не маєш проти, то ми будемо спати тут удвох, бо в інших загризуть комарі, — казав Роберто, відчиняючи двері до одної спочивальні.

— Гарзд, — відповів Петро, — мені тут дуже подобається.

Дійсно, покій, що вони до нього увійшли, був дуже гарний і вражав несподіваним комфортом. Здавалось, що його було перенесено з якогось модерного будинку в Буенос-Айресі. Нікелеві ліжка, меблі з ясного дерева, гарні килими на стінах і на підлозі.

— Це єдина "культурна" кімната, — пояснив Роберто. — Батько мій хотів відновити увесь дім та щось не погодився з дядьками, з якими дістав естанцію в спільну спадщину, то так на цьому й скінчилось. Давай почистимось трохи, та ходім на долину, дон Паскуаль дасть нам щось поїсти.

Виявилось, що дон Паскуаль кухарює краще, ніж доглядає за домом. І яєшня і печене м'ясо були дуже смачні, а може видались такими з дороги.

Після обіду Роберто скомандував:

— Тепер зробимо добру сіесту[2] та й за науку!

Так і було сповнено. Трохи відпочивши, узялись за книжки і просиділи за ними аж до ночі. На другий день знову студіювали і зранку і після обіду, аж поки Роберто не сказав:

— Здорово ми з тобою посунули науку! Час звести дух, бо задуримо памороки. Як ти поставишся до моєї пропозиції — проїхатись верхи?

— Дуже прихильно.

Вони вийшли на подвір'я, і Петро тільки тепер, як слід, роздивився навколо.

Крім старого дому, де вони спинились, Петро побачив ще декілька покривлених будівель, а трохи віддала невеликий дімок, що, видно, був збудований не дуже давно.

— Там живе дон Віcente, управник, що керує всім господарством естанції, — пояснив Роберто. — Ходім до нього привітатись, бо буде велика образа, як цього не зробимо.

Вони знайшли дона Віcente у патіо[3]. Він потягав через срібну дудочку мате[4], що йому подавала донья Енкарнасон, його жінка. Дон Віcente наказав їй шикувати мате для гостей, а сам почав докладно розпитувати про здоров'я батьків, дядьків та інших родичів Роберто.

Той відповідав і сам робив відповідні запитання, а посидівши і побалакавши, скільки належало, промовив:

— Дон Віcente, ми бажали б проїхатись верхи, звеліть, прошу вас, осідлати коней.

— Вже зроблено, — відповів управник, задоволений, що молодий хазяїн просить його розпорядження, а не сам дає його. — Я знаю, що тут це єдина розвага. Тільки я вибрав не дуже спокійних коней, бо я знаю, що ви вмієте їздити. Але може ваш приятель воліє смирнішого коня?

— Мій приятель українець, має козацьку степову вдачу, коня не злякається.

— Тоді добре, — погодився дон Віcente, і повів хлопців до невеличкого загону, де стояли, вже осідлані, два молоді жеребці. — Вибирай, який тобі більш до вподоби!

Петро підійшов до високого карого красуня — і взяв його за вуздечку. Роберто похвалив його:

— Добре вибрав, не жеребець, а золото. Та й для мене не поганий зістався, — додав він, ляскаючи по шиї темно-сірого коня, що кивав головою, ніби погоджуючись з такою оцінкою.

Вони легко скочили в сідла і виїхали на дорогу, що йшла через естанцію, але незабаром з'їхали з неї і поскакали просто по степу, без мети і без напрямку. Вони перестрибували через рівчаки, зривали на повному галопі квіти, збивали батогами вишневі гургулі реп'яхів.

Нарешті, енергія, що скупчилась в їх молодих тілах, трохи вичерпалась, і вони поїхали спокійно.

— Я, властиво, перший раз в житті знаходжуся в справжній естанції, — сказав Петро, — і мені цікаво докладніше пізнати її життя та устрій.

— Радю розповім тобі все, що знаю сам, — відказав Роберто, — та, властиво, мало

що є до розповіді. Як бачиш, степ обгороджено дротом та поділено на загони, більші та менші, що також обгороджені. Тут пасеться худоба: корови, вівці, коні.

— Якого розміру загороди?

— На модерних естанціях їх роблять по 20-30 гектарів, але у нас ще ведеться по старовинному. Більшість загород по 500, 600 гектарів, а в двох найбільших навіть понад тисячу у кожній.

— Скільки ж усього гектарів в цій естанції?

— Приблизно, одинадцять тисяч.

— О, я не знав, що ви такі багаті.

— Це так здається. Дід був справді багатий, сам господарював, сам набував. Мав шестеро синів — мого батька та п'ятеро дядьків, що спільно йому наслідують. Господарювати ніхто не хоче, а грошей усім треба. Дон Вісенте тут цар і бог. Господарює, як хоче. Але нема де правди діти: господарює непогано. Впровадив деякі нові галузі. Бачиш, там пасуться плямисті корови, це підігрі, і ми отримали за них першу нагороду. Коні також, як бачиш, добірні, їх виховують для гокею та поло, і ціняться вони дуже високо.

— Хто ж за цим усім доглядає? Я зовсім не бачу людей.

— Як не бачиш? Там біля дому, де ми спинились, мешкають у коморі дванадцять робітників, нежонатих, а по степу, поглянь, стоять самотні хатки, у кожній живе пастух з жінкою та родиною. Вони доглядають худобу. Хати побудовано на тому місці, де сходяться чотири загони,

— Себто на три або й чотири тисячі гектарів — один пастух? Хіба ж це можливе?

— А що їм доглядати? Вони об'їжджають свої ділянки верхи, часом тільки злізають, щоб допомогти стати на ноги якійсь дурній вівці, що впаде та з огляду на свою довгу вовну не може сама підвестися. Дивляться, щоб була вода у ночвах. Воду наганяє вітряк — з криниці. В зимі і цього клопоту немає, бо оці рівчаки, що тепер сухі, під час дощу — справжні річки, що по них стікає вода до лагуни, де вода ніколи зовсім не пересихає.

— А хто доїть корови?

— Ніхто. На нашій естанції нема молочного господарства. Тільки те, що потрібно для вжитку робітників. Є естанції, що спеціально цим займаються. Ми далеко від залізниці, нам це не виплачується.

— Скільки всього худоби?

— Скільки тепер, не знаю, вже давно провадився підрахунок. Робиться він раз на рік восени і майже завжди з моєю участю. У дядьків синів немає, а самі вони не дуже охочі до праці, як я вже казав. Коли будеш мати охоту, то приїдемо разом восени, тоді зможемо і полювати. Там, на краю естанції, є велика лагуна, де багато качок, та й іншої дичини чимало.

Ніби для ствердження його слів с під ніг коня Роберта пурхнула дика курка. Переляканий кінь шарпнувся і став дибки.

Роберто не випав з сідла, приник до коня, злився з ним в одну істоту і легко

заспокоїв його.

— Ти справжній гаучо, — захоплено вигукнув Петро.

— Пусте, — відповів Роберто та пустив коня галопом. Петро почвалав за ним.

Вернулись уже поночі, повечеряли та полягали спати, прирікаючи, що встануть удосвіта.

Петро дійсно прокинувся раненько, а Роберто так міцно спав, і таке безтурботно-спокійне було його обличчя, що Петрові шкода було його будити. Він одягнувся тихенько і пішов на долину, а тоді і з дому у подвір'я.

Там він, не дивлячись па ранню годину, зауважив таких, що прокинулися раніше від нього. Два робітники запрягали коней до брички, а дон Вісенте позирав на них господарським оком і давав розпорядження.

Побачивши Петра, він підійшов до нього.

— Раненько прокинулись. Та воно і краще, — похвалив він. — Ранок тут найліпша пора.

— Правда, — відповів Петро, вдихаючи чисте повітря.

— Так ви українець?

— Українець.

— І давно приїхали до нашого краю?

— Ще дитиною, батьки привезли мене, коли мені було два роки.

— То ж то я бачу, що ви балакаєте по-тутешньому, мов справжній кріожо. А тут у нас працює ваш земляк, так з ним важко порозумітись.

— Земляк? Справді? — зацікавився Петро. — Що саме він робить?

— Він куровод, доглядає наші кури. Як хочете його бачити, то підіть до курника, ось туди за комору. Він уже працює.

Петро пішов у показаному напрямкові і ще здалека почув, як хтось гукав українською мовою:

— Рудий, рудий, куди ти, скажений! А тебе, зозулястий, куди несе, такий, сякий, непарений!

Петро зайшов до курника і побачив високого худорлявого чоловіка, що мітлою заганяв курчат до клітки.

— Здоровенькі були, добродію, — привітав Петро.

— Невже земляк? Ото Господь радість післав.

— Кого це ви лаяли?

— Та курчат... тільки з ними й розмовляю, бо по-тутешньому ні бу, ні му.

Познайомились, розбалакались. Виявилось, що Андрій Науменко приїхав недавно з Франції, де прожив двадцять років та був там непогано улаштований. Працював в асекураційному товаристві, жінка давала лекції співу. Війна все перевернула. Вирішили шукати щастя за океаном.

— То ви тут з дружиною? — спитав Петро.

Науменко зніяковів.

— Так, тільки це, властиво, складна історія, — відповів він, ухиляючись.

Петро не допитувався. Тільки потім, зустрічаючись щоденно з Петром, під час побуту в "Санта-Кларі", та пізнавши його краще, розповів Науменко про свою родинну драму.

— Приїхали ми сливе без грошей. Шукали інтелігентної праці, але без мови та без фаху улаштуватись трудно.

— Коли б я був інженер або технік, а то урядовець! Кому потрібний урядовець п'ятдесяти років та ще без мови? Те саме з жінкою. Вона вчилася в Парижі, в консерваторії, гарно співає, але тут її ніхто не знає. Щоб знайти ангажмент чи учнів, треба мати знайомства. Час іде, а жити якось треба. Я був радий, коли знайшов цю працю. Сільське господарство моя давня мрія. Ще на Україні думав розводити курей у великому масштабі. Може тут надбаю досвіду та колись почну таки працювати для себе. Країна мені подобається, нагадує Україну степами, просторами, блакиттю неба... А жінка сільського життя не сподобала. Вона не визнає нічого, крім великого міста. Найнялась куховаркою. Родина, для якої вона працює, невелика, господарі молоді, розуміють її стан. І все ж таки трудно. Не можуть вони пояснювати всім, що їх служниця, властиво, сама пані, або садити її з собою за стіл. Не всі гості на це погодяться. Дочка моя... надзвичайна дівчина, самі колись побачите. Вона мене шанує і любить, але мати це мати. Тай куди б я її взяв? Хіба їй тут місце на естанції? Її життя тільки починається, їй треба його творити, а не гаяти час у селі.

Так оповідав Науменко Петрові, і він розумів його і співчував його горю.

3

Вже давно почався день, але в спальні Чічіти ще панував присмерк і сон. Вікна були завішені, всюди лежали у безладі спідниці, панчохи та інший жіночий одяг, на столі в'янула китиця квітів, що її недбало кинула з вечора Чічіта, а сама вона спочивала на ліжку. Скрегіт трамваїв, гудки авт, крик вуличних продавців, увесь той гомін міста, що вдирався до неї з вулиці, не турбував її.

Навіть Біжу не витримала. Залишила своє місце в ногах господині, зіскочила з ліжка та сіла на підлозі при голові Чічіти, не зводячи погляду з її обличчя, чекаючи, коли ж, нарешті, вона розплющить очі та покличе її.

Хтось задзвонив. Біжу наставила вуха. Чічіта здригнулась, але не прокинулась.

Дзвінок задзеленчав удруге. Чічіта підвелась, подумала спросоння: "Певно, якийсь ралунок", перевернулась на другий бік і накрила голову подушкою.

Дзвінок не замовкав. Біжу вибігла в передпокій та гавкала пронизливо. Довелося встати і підійти до дверей.

— Хто там? — сердито спитала Чічіта.

— Це я, Лолі. — Почула вона і відчинила.

Долі вскочила жвава, весела.

— Невже ти спала? Нечувана річ! — скрикнула вона, забуваючи, що й сама частенько спить до обіду. А в мене новини, новини... Зараз ми з тобою поїдемо фільмуватись.

— Як? Куди?

— До студії Аргос, у Мороні. Пам'ятаєш, я давно казала тобі, що роблю старання. Сьогодні мене повідомили, щоб я спішно приїжджала прямо в студію і привезла з собою ще одну елегантну фігурантку. Я зразу згадала про тебе...

Почались поспішні збори. Поки точилась вода до ванни, вибиралось відповідне убрання. З шафи вилітали сукні, черевики і різні капелюхи, з соломи, з мережива, з квіток.

Нарешті туалет було закінчено, і дівчата зібрались виходити.

— А Біжу? Може б забрати її з собою? — згадала Чічіта.

— Як же ми повеземо її в автобусі? Нехай іншим разом, коли нас хтось повезе автоматом.

Бідна Біжу даремно махала хвостиком. Навіть їсти їй не дали. Молоко вже прокисло, а нічого іншого не було.

— Я маю переконання, що ти зробиш кар'єру, — казала Лолі під час подорожі до студії. Ти гарна і дуже елегантно одягаєшся. Навіть Алонсо це ствердив.

— Який ще Алонсо?

— Дивіться на неї... Я ж тобі сто разів оповідала. Наш домовласник. Він бачив тебе, коли ти приходила до мене і закохався з першого погляду. Хіба ти його не пам'ятаєш?

— Той старий товстюк, що подібний до носорога.

— Він зовсім не такий старий та поганий. Навіть дуже імпозантний, та воно і не дивно при його мільйонах.

— Вже й мільйони?

А ти думаєш? Крім дому, де ми мешкаємо, він має ще 16 домів, декотрі по 10 поверхів. А фірма його, Алонсо і Пріето — імпортує найкращі шовки та вовни.

— Нехай собі імпортує, а ми вже приїхали, — скрикнула Чічіта.

Дійсно, автобус зупинився перед групою будинків, що блискотіли на сонці новими, дуже білими стінами, бо, видно було, вони вирости щойно, серед покищо малозабудованої околиці. Над широкою брамою півколом висувався напис: "Кіностудія Аргос".

Дівчата увійшли до бюро студії, де гарненька секретарка записала їх прізвища та запропонувала пройти у підвір'я й почекати, поки покличуть. Там зібралось біля сотні чоловіків та жінок. Дехто сидів на лавках, дехто стояв.

Лолі почала допитуватись.

— Довго треба чекати?

— Як коли, часом і кілька годин пройде.

Чічіта пригадала собі, що не снідала, і почала шукати, де б щось попоїсти.

Кав'ярня студії містилась поблизу у гарному кіоску під очеретяним дахом, але крім черствих сандвічів та зимних напоїв там нічого не знайшлося. Треба було цим задовольнитись, бо до найближчого ресторану було щонайменше два кілометри.

Нарешті у підвір'ї з'явився чорнявий чоловік у кратчастому піджаку і став

вибирати фігурантів. Покликав і наших дівчат і розпорядився:

Прошу пройти до сету номер два.

Сет був частиною великої будови, що стояла у підвір'ї і була поділена на відділи — сети.

— Стіни тут глухі і товсті, щоб можна було фільмувати скрізь одночасно, — пояснив один фігурант — давній служака.

З'явився директор, нервовий, худорлявий, чимсь незадоволений. Він скерував частину фігурантів на підвищення, де стояли різні меблі, як у салоні, фотелі, столики, фортепіано. Розмістив людей. Лолі і Чічіті запропонував сісти спереду.

— Я тобі казала, що нас визначать, — зашепотіла Лолі.

Почали налагоджувати освітлення. Великі рефлектори кидали сліпучі проміння то з одного, то з другого боку.

Директор метушився і кричав:

— Правіше, лівіше, поверніть середній рефлектор догори, догори, кажу, а не вбік.

Нарешті, вдовольнився і почав пояснювати:

— Ви знаходитесь у салоні пароплава і чекаєте на артиста, котрий буде грати для вас на фортепіано. Розмовляти не треба, але сидіти муміями також не можна. Посміхайтесь, повертайте голову. Тільки поволі, камера дуже прискіпує рухи. Увага, починаємо!

Камера затрескотіла і спинилась.

— Тепер входить артист! Поклич Орlando, — сказав директор помічникові.

— Я не знала, що він гратиме в кіно, — здивувалась Чічіта.

Підійшов ставний чоловік у білому смокінгу. Лице його було дуже розмальоване переважно цеглястою фарбою, і все ж таки всі пізнали популярного артиста.

Зафільмували чергову сцену. Вхід артиста, оплески, що ними його зустріли. Фортепіано було без струн, з німими клавішами. Артист перебирав пальцями, надхненно дивився догори, а музика йшла з грамофонної платівки.

— Так кожний заграє, — подумала Чічіта.

— Тепер уважайте, — промовив директор. На пароплаві виникла пожежа. Не всі це помітили, але дехто вже насторожився. Хтось скрикне, я скажу, хто саме, і починається паніка.

Цю сцену повторювали нечисленну кількість разів.

Робили пробу, фільмували та знову починали від початку. Так пройшло кілька годин. Усі були втомлені і зітхнули з полегшенням, коли директор, нарешті, промовив:

— Годі, на сьогодні вистачить.

Усім наказали розписатись при виході і оповістили, що гроші платитимуть у центральній конторі, в місті.

— Скільки це буде? — зацікавилась Чічіта.

Виявилось, що дуже мало. Прачка, що приходила до Чічіти, отримувала більше.

— Один раз можна поїхати, а щоб завжди сюди теліпатись, то за це дякую. За кусок кишки — сім верств пішки, — буркотіла Чічіта, виходячи зі студії.

— Дурна, це поки тебе не пізнали, — потішала Лолі, а потім, як будеш артисткою, гроші посиплються на тебе так, що не встигнеш збирати.

На вулиці їх наздогнав Орландо і ввічливо підняв капелюха.

— Дозвольте товаришувати вам у дорозі?

— Чому ні? — поспішила відповісти Лолі.

Орландо вже встиг зняти грим і перебратись у звичайне убрання.

— Цілком заморив нас сьогодні директор, — поскаржився Орландо.

Розмова зав'язалась і мереживо її спліталось легко, ніби вже були вони давно знайомі, і поворотна подорож пройшла непомітно.

Коли приїхали до міста, Орландо запропонував:

— Ходім до ресторану, щось перекусимо.

Дівчата погодились...

Під час вечері Орландо цікаво оповідав різні епізоди свого барвистого життя. Він був визначною фігурою на фоні артистичного тла столиці. Талановитий артист і драматург, він недавно почав виступати в кіно, а в театрі давно здобув славу і любов публіки.

Поводився він просто, без пихи та позування, що до їх мають нахил актори.

Вийшли з ресторану, коли на небі грали досвітні відблиски.

Орландо покликав таксі.

— Куди вас дозволите завезти?

Лолі мешкала ближче. Відвезли її, а потім Орландо відпровадив Чічіту. Помагаючи їй вилізати з авта, він трохи міцніше, ніж треба, здавив її руку понад ліктем і не відразу випустив. Чічіта визволилась і суворо глянула на нього, Орландо посміхнувся і станув покірно, дивлячись, як Чічіта риеється в торбинці, шукаючи ключі від дому.

Але ключів не було.

Дарма перебирала Чічіта свої речі, дарма шукала по кишенях. Видко було, що збираючись поспішно до студії, вона забула ключі вдома.

— Що ж тепер буде?

— Може, задзвонити до портеро?

— Його помешкання на восьмому поверсі, він і вдень неохоче йде на долину. А вночі, без сумніву, не схоче вставати. Шукати готель? До порядного готелю вночі без валізки та документа не пустять. Хіба піти до тітки Ельвіри? Вона мешкає не високо, та поки до неї достукаєшся, переполошиш увесь її респектабельний дім. До Розіти? Вона, певно, сама зайшла додому, знявши черевики, щоб не побудити своїх людей.

— Я б запропонував вам дуже просте та розумне розв'язання, Тільки ми так утруднюємо своє життя забобонами, що ви можете зле зрозуміти...

— Що таке?

— Річ дуже проста і цілком натуральна в нашій артистичній оточенні... Від сьогодні ви також до нього належите... я мешкаю сам, маю окреме помешкання. Ви можете цілком спокійно перебути там до ранку. Якщо ви чогось боїтесь, — додав поспішно

Орландо, — то я можу туди не йти, пересиджу десь у парку, на лавочці.

Чічіта дозволила переконати себе, але, заводячи до помешкання цієї цілком їй чужої людини, вона ледве помітно тремтіла і думала:

"Що я роблю, що я роблю..."

— Улаштуйтеся, як у себе вдома, — казав Орландо, — запроваджуючи її до спальні. Ось нам свіжа піжама, ось рушники...

— А ви?

— Як дозволите, то ляжу на канапі в їдальні, а не дозволите, то піду на вулицю.

— Я не хочу вимагати таких жертв. Лишайтесь, все одно...

— Дякую за довір'я!

Орландо вийшов, і Чічіта оглянулась навколо. Спальня самотнього чоловіка! Яке широке ліжко! Побіч на столику книжки, пляшка з одеколоном, шабатурка з пудрою. Чоловіки вживають пудру? Можливо, Але ось помадка для губ. Це вже не Орландова. Тут буває жінка! Одна? Чи різні?

В дверях стирчав ключ. Чічіта підбігла до дверей. Замкнутись? Спинилась, подумала і ключа не обернула.

Вона швидко заснула і добре спала, але прокинулась вчасно і одяглась з такою поспішністю, на яку не вважала себе здібною. Мерщій, мерщій, — підганяла вона себе. Вийшла нишком до передпокою і вже взялась за клямку, коли Орландо покликав її.

— Куди ж ви? Я чекаю на вас з кавою!

Він був вже одягнений, як для виходу, свіжовиголений, коректний.

Кава була знаменита: міцна, запашна, гаряча.

— Бачите, як я дбав, щоб вам догодити, а ви хотіли втекти крадькома.

По каві Чічіта згадала про Біжу. Добре, як її нагодувала служниця, що приходить прибирати, а може, бідне звірятко нічого не їло.

Прощаючись, Орландо затримав Чічітину руку у своїй і спитав:

— Пройшов переляк? Нічого з вами не сталося?

Тоді глянув несподівано гостро і додав:

— Тільки краще не повторюйте таких експериментів.

4

Дома все було чисто прибрано і Біжу не була голодна, проте вона дуже зраділа з повороту господині і так стрибала і лащилась, що Чічіті стало весело.

Чекали її також неприємні враження: незаплачений рахунок за електрику та лист кравчині з проханням прискіпити виплату боргу.

Користуючись з того, що ранок лишень розпочався, Чічіта вирішила ще раз зробити спробу пошукати якогось заробітку.

Вона купила часопис і вибрала оголошення, що видались їй підходящими.

Перш за все вдалась вона до імпоротної компанії, що пошукувала урядничку. Прийняла її поважна секретарка в темних окулярах і почала запитувати, чи вміє обходитись з рахівничими машинами, чи знає стенографію та англійську мову.

Чічіта відповідала негативно на всі запитання, і на тім розмова скінчилась. Чічіта пішла по другому оголошенню до модного дому, де потрібні були панни до примірювання суконь. Там побачила вона такий натовп жінок — кандидаток, що вирішила не чекати на свою чергу, бо це було б даремне.

Лишалось ще одне запотребування: пошукувано молодих вродливих жінок "в цілях реклями".

Серед великого будинку, де на десяти поверхах уміщались сотні контор і агенцій, Чічіта не без труда відшукала — "Бюро комерційної пропаганди для держав Південної і Цетральної Америки — Конкордія".

Не дивлячись на довгу назву, бюро містилось у невеличкій кімнаті з обдертим умебльованням.

В'юнкий чоловічок, знишка розглядаючи Чічіту, повідомив, що справа йде про фото для оголошень. Саме тепер були потрібні фото для речовини, що нищить прикрі запахи.

— Поза — верхня частина корпусу з підведеною рукою. Фокус — пахва.

Друга поза, від бюста до колін, була потрібна для розповсюдження корсетів "Діана".

— Де ж ви будете робити знімки? — спитала Чічіта.

Чоловічок трохи змішався і відповів, що про це буде повідомлено пізніше, і хотів записати адресу Чічіти.

Вона адреси не дала і вийшла.

Підходив час обіду. Чічіта заглянула до торбинки і ствердила, що грошей в ній дуже мало. Тоді вона пригадала, що давно не була у тітки Ельвіри... і вирішила піти до неї.

Чічіта щиро кохала Ельвіру, сестру свого покійного батька, тільки чомусь так складалось, що проходили часом дні і тижні, поки вона згадає бувало про неї. Проте у тяжкі хвилини життя завжди удавалась до тітки і знаходила у неї співчуття і підтримку. Коли Чічіта ще мешкала разом з матір'ю, вона після сварки з нею не раз прибігала до тітки за потіхою, а коли одного дня Чічіта прийшла в сльозах і розповіла, що вітчим чіпляється з коханням, а мати не вірить їй і свариться, Ельвіра постановила:

— Будеш мешкати у мене.

Під час перебування у неї Чічіти, тітка не докучала їй повчаннями, терпеливо зносила її вибрики і якщо висловлювала свої погляди і думки, то не вимагала, щоб Чічіта їх поділяла.

Тільки, коли Чічіта заявила, що знайшла помешкання і думає жити у ньому цілком сама, Ельвіра, відступаючи від своїх звичаїв, відраджувала їй, висуваючи матеріяльні і моральні підстави.

— Ти не зможеш прожити на ті невеличкі гроші, що я тобі буду виплачувати, і не випадає молодій дівчині жити одній.

Чічіта не послуhalась, зробила вперто по-своєму. Ельвіра і тут не посварилась з нею і навіть ніколи більше не торкалась цієї теми, вважаючи свободу індивіда за непорушне право.

Чічіта вважала, що її тітка надзвичайна людина, і скільки не шукала, не знаходила

хиб ні в вроді тітчиній, ні в її вдачі.

В молоді літа Ельвіра була красуня. Навіть тепер постать її була гарна і гармонійна. Горда голова з сивими кучерями, стрункий стан,

Міленькі руки і ноги не втратили своєї краси і грації.

Батько Ельвіри вмер передчасно, а мати її була така непорадна і непристосована до життя, що Ельвіра мусіла перейняти на себе вирішення усіх життєвих проблем. До цього прийшло ще більше, коли брат Ельвіри оженився і вмер після короткого і нещасливого подружнього життя. Тоді життєвий тягар цілковито впав на Ельвіру. Пенсії по батькові і невеличкого прибутку з маєтку не вистачало на видатки, і Ельвіра мусіла піти до праці. Їй пощастило потрапити до поважної комерційної інституції, де вона й досі працювала і де здобула загальне довір'я і пошану, як розумна і працююча співробітниця.

Кілька років тому, коли Ельвірі сповнилось 45 років, вмерла її мати, лишаючи жаль і пустку в її житті і серці. З часом жаль стих. Ельвіра побожно шанувала пам'ять матері, правила міси, щомісячно возила на цвинтар квіти, врешті, дні проходили, як і раніш, спокійно, одноманітно.

Не можна сказати, щоб Ельвіра уникала життя. Вона любила музику, і сама непогано грала на фортепіано. Читала книжки і часописи, слідкуючи за суспільними і політичними подіями. Тільки це все пливло на поверхні життя, не лишаючи борозни, не каламутячи глибин. Ельвіра уділяла увагу модам і своєму убранню

Не відкидала можливості вийти заміж, якби була відповідна okazія. Але така okazія не трапилась. Не було у неї і романтичних пригод. Певно, ніхто не наважився без поважних намірів турбувати залицанням цю коректну дівчину бездоганного поведження: кохання обминуло її. Перебираючи свої спомини, Ельвіра пригадувала чоловічі постаті, що викликали в неї симпатію, яка могла б перетворитись в інше почуття, пригадувала вогники, що освітлювали деякі хвилини минулого, але ані один з тих вогників не спалахнув, не обпік, не зогрів. Так пройшли роки. І потроху вона почала розуміти, що з нею сталося найгірше нещастя, яке може трапитись з людиною: за все її довге життя з нею нічого не сталося.

Може, також тому вона не хотіла перешкоджати своїй племінниці шукати інших шляхів. Люди казали, що Чічіта зовні подібна до тітки. Ельвіра і сама спостерегала в Чічітиному обличчі риси, що вона бачила у себе, дивлячись у дзеркало: ніс з горбинкою, великі карі очі, високе чоло. Уста — різні, пухляві губи і трохи хижий вискал сніжнобілих зубів у Чічіти були Ельвірі чужі.

У вдачі різниця була ще більша. Вже не згадуючи про гострість і запальність Чічіти. Ельвіра часом з правдивим здивуванням питала себе:

— Звідки це дівча має таку рішучість і таку відвагу? Чи це просто безглуздзя, шал? Хочби оці надмірні видатки на сукні, взуття з першорядних крамниць. Помешкання, що на його умеблювання витрачено майже все, що їй залишив батько. На що вона надіється?

— Були б ми, а гроші будуть, — відповідає Чічіта на тітчине зауваження.

Ельвіра дивилась на такі вчинки з обавою і з зацікавленням.

І Ельвіра і її старенька служниця Марія, що перебувала в домі з давніх-давен, дуже зраділи Чічіті і розпитували її про усі подробиці її життя.

Чічіта оповіла про свій виступ у кіностудії і про знайомство з Орландо. Про випадок з ключами не згадала, бо хоч нічого, властиво, не трапилось поганого, але минула ніч залишила якийсь неприємний осад та ніяковість.

Марія подала на стіл равіолі на неаполітанський зразок, і Чічіта скрикнула:

— Я певна, що таких смачних равіолів ніхто не їв у цілім Неаполі.

Решта страв також смакувала Чічіті, і вона промовила з переконанням при кінці снідання:

— У цьому домі все найкраще!

— То чого б я тікала звідси, — пробурмотіла Марія. — Хіба тобі тут погано поводитись? Хіба твоя тітка або я не панькалися з тобою?

— Панькались, панькались, — реготала Чічіта, цілуючи тітку і Марію, але по суті нічого не відповіла і утікла.

5

Петро повертався до Буенос-Айресу в добрім настрої.

Десять днів побуту у Санта-Кларі пройшли недарма.

— Ми присвячували науці принаймні десять годин денно, — підраховував він дорогою. — Сто годин навчання склали добрий фундамент.

— Так, — погоджувався Роберто. — Щоправда, іспит це діло випадкове, провалитись завжди можна. Проте певний ґрунт під ногами маємо і дасть Біг — вискочимо.

— Доки не витримаю іспиту, не піду до Чічіти, — постановив собі Петро, але порушив постанову і відразу, як приїхав, задзвонив у телефон до Чічіти.

— Звідкіля ти взявся? Я думала, що тебе вже немає на світі, — почув він глузливу відповідь.

— Можна прийти до тебе?

— Не турбуйся! Виходить так: сеньйор від'їжджає на вакації, сеньйор не вважає за потрібне попрощатись чи сповістити про місце свого побуту, сеньйор плює на всіх, а тоді повертається, і ми маємо розкривати йому обійми... Іди до лиха!

— Чічіта!

— Дуже ти дбав про неї! — І раптом цілком несподівано мовила: — Добре, приходь, та купи по дорозі масла, бо я не хочу виходити з дому.

Петро вдовольнився і таким запрошенням. Та якби знав, як воно буде, то краще б лишився вдома. Тільки він переступив поріг, як Чічіта виголосила:

— Поки тебе не було, я знімалась для кіно та нав'язала нові знайомства, тепер мені ніколи тратити час з тобою. Я мушу бувати з людьми і в себе їх приймати, ти мені тільки заважатимеш.

Тут прийшла Лолі, що була дуже несимпатична Петрові. Дівчата почали балакати, не звертаючи на нього ніякої уваги. Згадували про події та про людей, що він їх не знав,

часом перемовлялись пошепки, скося поглядаючи на Петра, і тим показуючи, що він тут цілком непотрібний. Він розумів це і все таки сидів, аж поки Чічіта не спитала брутально:

— Здається, ти збирався йти?

Проклинаючи себе, він повернувся додому.

Перед від'їздом Петра з Санта-Клари, Науменко приніс йому невеличкий пакунок.

— Якщо вам не важко, візьміть його з собою, — попрохав він. Передасте моїй дружині. Свіжі крашанки. Знаю, що їй би більше здалась сотня-друга пезів, та покищо не маю. При нагоді познайомитесь з жінкою і дочкою. Тільки умовтесь раніш телефоном, бо жінка не буде задоволена, як прийдете зненацька.

Звичайно, Петро згодився.

Вибираючи речі з валізки, Петро знайшов пакунок і подумав:

— Треба доручити його якнайшвидше, бо ще зіпсуються яйця.

Він зателефонував, як казав йому Науменко і попрохав покликати пані Глафіру. З деякими труднощами він з'ясував їй, хто він і чого до неї дзвонить і тоді почув:

— Як ви знаєте, збігом обставин я була змушена найнятись за куховарку. Але між п'ятою і сьомою годинами я вільна і буду рада вас бачити.

У зазначену пору Петро підходив до одноповерхового старовинного дому. Пані Глафіра пристерігала його на вулиці, у дверях і запровадила його по сходах у гору. Як водилось, дах дому був плаский і уявляв з себе терасу, яка була обгороджена балюстрадою і обсаджена по краях рослинами. На терасі стояв мурований павільйон, призначений для мешкання служниць.

— Мій паляцо, — іронічно промовила пані Глафіра.

Зрештою, на перший погляд виглядала вона, як власниця справжнього паляцо. Постава, пишна, з блискучим рудаво-золотим волоссям, у шовковій квітчастій сукні. Як придивитись, то видно було, що обличчя її занадто розмальоване, волосся біля проділя темніше, а сукня досить стара.

— Прошу, заходьте, — запросила пані Глафіра, відчиняючи двері до павільйону. Тільки не звертайте уваги на умебльовання, як я сама не звертаю, *refugiée comme je suis*.

— Я не розумію по-французькому, — попередив Петро.

— Не має значення, хочу сказати, що я біженка і не повинна багато вимагати. Сідайте, будь ласка.

— Я привіз вам привітання від вашого чоловіка і гостинець.

Пані Глафіра скептично поглянула на непоказний пакунок.

— Що в ньому є?

— Оскільки мені відомо, крашанки.

— Крашанки? Дивак він, як завжди. Хіба ми тут голодуємо? Я і так набула вісім кіло. Розпач! Що буде, як я на тім не спинюся? Катре! Катрусю! Де ти там забарилася?

На поклик матері з'явилась дівчина. Русява, худорлява, непомітна. Мати

познайомила:

— Моя дочка... monsieur, monsieur...

— Чубаренко, — підказав Петро.

— Уяви собі, месіє Чубаренко бачив твого батька.

— Він здоровий? — поспішно спитала дівчина,

— Так, принаймні так виглядає.

— Тато дуже хворів у Європі, та й тут перед від'їздом.

Оскільки міг бачити, він тепер почуває себе цілком добре.

— А що ж чай? — скрикнула пані Глафіра.

— Не турбуйтеся, — запротестував Петро, я ж зайшов на хвилинку... Я зараз піду.

— Ні, ні, ні! Ні в якому разі. Ми живемо пак самотньо. Ніколи ні з ким не бачимось.

Присувайтесь ближче до столу. У мене усе приготовано. Катрю! неси посуд.

За чаєм пані Глафіра жваво балакала. Петра дивувало, як швидко та легко лились з її уст слова.

За декілька хвилин він довідався, що пані Глафіра не зносить спекоту, обожнює Париж, ненавидить прозу життя, що в одному з попередніх втілень вона, безумовно, була жрицею античного храму і що крім консерваторії, вона ходила у Парижі до академії масажу і виготовлення кремів для лиця.

— Думала плекати жіночу красу, а замість нього мушу працювати куховаркою. Подивіться на мої руки!

Петро подивився, — руки як руки, пухляві, з короткими пальцями.

— Цілком змарнувались від праці, цілком зашкарубли, — трагічно вигукнула пані Глафіра. — Коли б я знала, що мене чекає в Аргентині, я б ніколи не поїхала, ніколи б не покинула Європу, таку культурну, таку освічену...

— Мамо, ви пам'ятаєте, як рік тому, в Європі, ми плакали від голоду.

— Ах це правда, — зітхнула пані Глафіра, — плакали. Але не одним хлібом живе людина! Є інші потреби. Моя дочка не розуміє цього. Вона прозаїк. Струни її душі не відгукуються, як мої, на заклики понадземних мелодій.

Відпровождаючи Петра, Катря мовила:

— Я б хотіла розпитати вас більше про батька.

— Я до ваших послуг.

— Дома у нас це трудно, як бачили, — посміхнулась Катря.

— Можемо зустрітись, де ви хочете і коли ви хочете, лише не завтра, бо завтра маю іспит.

— Завтра я також не можу, іду до праці. У неділю обіцяла поїхати до знайомих. Хіба, може...

— Що саме?

— Може б, ви схотіли поїхати разом зі мною ?

— Що казатимуть ваші знайомі?

— Вони будуть задоволені. До них усі їздять, як до себе додому. Живуть вони біля річки, можна купатись, є човен.

— Я з приємністю поїду.

Умовились зустрітись на двірні.

Напередодні перед іспитом батько дав Петрові сто пезів.

— Це тобі за зроблені зусилля, незалежно від того, які будуть наслідки.

Петро взяв гроші, бо вони були йому дуже погрібні. Він знав, що батькові вони також би придались, бо він заробляв небагато. Це не раз сердило Петра. Він розумів, що батько людина чесна, працюовита, віддана своїй родині.

— Та що з того, думав Петро, — краще, якби він мав більше спритности, а то просидів усе життя у великому підприємстві помічником скарбника. — Він поборював у собі такі думки та не міг дочекатись, коли вже зможе жити незалежно, розпростати крила і показати, чого може досягнути людина, як схоче.

Іспит пройшов добре. Що правда, Роберто витримав його краще, бо його спитали те, що він саме добре знав, а Петро такого щастя не мав. Та як би там не було, іспит відійшов у минуле і до осені можна було жити спокійно.

Роберто зразу ж по іспиті від'їхав до Мар-дель-Пляти, де вже були усі його родичі. Він кликав з собою Петра, та той не поїхав, бо перебування на курорті коштувало б дуже дорого.

Петро похвалився Чічіті, що витримав іспит і вже може вважати себе студентом університету, та запросив її на radoшах погуляти. Вона насмішувато поздоровила його, а гуляти відмовилась.

— Я ж тобі казала, що не маю часу!

Петро засмутився, та згадав, що на завтра припадає прогулянка, про яку умовився з Катрею, і трохи повеселішав.

На двірень Петро прийшов перший і здалека не пізнав Катрю, коли вона підходила. Вона видалась йому вища і не така вже непомітна. Може, тому, що не було біля неї її огрядної матері, може, тому, що була на ній блакитна сукня, що дуже їй личила.

Дорогою Катря розпитала все, що Петро знав про її батька, а тоді оповіла дещо про себе. Приїхала вона разом з батьками вже з півроку тому і відразу знайшла собі місце "бонни".

— Я ж виросла у Франції, знаю добре французьку мову.

— Ви задоволені?

— Мені живеться непогано. Доглядаю двох хлоп'ят, п'яти і семи років. Пустуни, але не злісні хлопці. Даю собі раду. Та я не збираюсь там довго сидіти. Взялася за цю працю, головним чином, тому, щоб вивчити тутешню мову.

— І що ж?

Катруся засміялась.

— Не знаю, чи добре мої хлопці навчаться від мене по-французьки, а я від них навчилась багато "по-кастижі". Увечері вчу граматику і читаю, скільки можу. Восени хочу шукати посади у бюрі і продовжувати освіту.

— Еге, цілий продуманий плян! — мовив Петро.

— Без пляну не можна нічого будувати.

— Думаєте йти до університету?

— Це буде трудно і довго. Не матиму засобів. Думаю тримати іспит за середню школу і тоді пройти якийсь короткий курс. У Франції я вчилась у торговельній школі, у мене добре виходило рисування.

— Не думайте, що це буде легко, вчитись і працювати одночасно.

— Я знаю, що буде важко.

На маленькій станції, де вони злізли, їх зустрів невеличкий хлопець з бричкою на високих колесах.

— Добрийдень, Михасю! — привітала його Катря. — Як там у вас, усі здорові?

— Дякую, усе гаразд, — відповів хлопець. — Я вже вдруге сьогодні приїжджаю. Перший раз був тут ще о сьомій уранці, похвалився, він.

— Багато людей до вас приїхало? — спитала Катря.

— Ні, мало. З вами і десяти осіб не буде. Хіба ще пізніше прибудуть.

Поїхали небрукованою дорогою, через степ. Де-не-де виднілися купки дерев, кущів. Будівлі ніякої не було видно.

— Чи це не диво? — мовила Катря. — Години не від'їхали від столиці, і такий простір.

Через півгодини заїхали у вербовий гайок, і між деревами побачили дім на високих дерев'яних стовпах.

Михась хвосьнув батогом, хватськи завернув і спинився перед домом.

— Мамо, мамо, гостей привіз, — покликав він.

З-під дому вийшла жінка, у вишиваній сорочці, у збірчастій спідниці, зовсім так вбрана, як десь на Полтавщині, хіба з тією різницею, що на голові, замість очіпка, була зав'язана хустка.

Катря підбігла до неї і кинулась їй на шию.

— Лизавето Іванівно, голубонько, як я вас давно не бачила.

— Ой, ти ж мене задушиш! Покажись краще, яка ти? Ще схудла, бідолашна! Багато працюєш!

— Нічого мені не робиться. Ось я вам ще гостя привезла.

— Добре зробила.

Петро привітався.

— Наші всі на річці. Рибу ловлять. Поспішайте й ви, певно, вже тягнуть невід. А як хочеш перше старого побачити, Катрусю, то він на фабриці щось майструє, ніяк його не докличуся.

— Піду я спробую, — відказала дівчина.

— Можна мені з вами? — спитав Петро.

— Звичайно, ходім!

За будинком виднівся круглий високий насип, густо засаджений верболозом.

Серед насипу, просто під небом стояли різні приладдя: казани, чавуни, тиски, мотори, усі на стовпах чи підпорах.

На одному з оцих приладів примостилося скрючене тіло без голови.

Катря підбігла до нього.

— Василю Михайловичу, бійтесь Бога, що ви там робите? Сьогодні ж неділя!

Чоловік визволив голову з-під машини, підвівся.

— Це ти цвіріньчиш, Катрися? Здоровенька була!

Він поздоровкався з Петром, не допитуючись, хто він і звідкіля, й поскаржився:

— Та й жеж прокляті ці американські машини. — Він стукнув кулаком по залізі.

— Що саме сталося? співчуваючи, спитав Петро.

Хотів відрегулювати мотор, користуючись з неділі. Розібрав все, як слід, почистив, помастив, де треба, і знову зложив, та все до біса!

— Чогось нестася?

— Якби то неставало, а то якраз навпаки! Лишилось три шрубки та дві гайки, не знати звідки і нащо, й куди їх тулити!

— Може, вони не потрібні?

— Якби не погрібні, то мотор би крушися, а то стоїть, як проклятий. — Він знову стукнув кулаком. — Бісові американські вигадки!

— Буде вам, завтра налаштуєте, — намовляла Катря.

— Не підю, доки не налаштую чортове приладдя, — вперся Василь Михайлович. — А ви не тратьте часу, — порадив він, — натягайте "трикоти" та гайда у воду!

За вербовим гайком розливалася Ля Плята. Безкрая, як море, вона спокійно котила свої земні каламутні води. Була година відпливу, і серед води виступали широкі обмілі. На одній такій обмелі виднілася купка людей і пара коней, що ними витягали невід.

Катря і Петро трапили саме на час. Невід вже лежав на землі, і в ньому плюскотіло чимало риби. На сонці блискотіли великі червоно-золоті доради, срібні сабалі, строкаті сурубі; важко ворушились ражі, стрибали темні. подібні до жаб, багри.

Катря розглядала рибу і хотіла схопити маленького багрика, що заплутався в рослинах.

— Не торкайте, — попередив її один з рибалок, — багр, навіть мертвий вжалить, як оса, і тиждень болітиме.

— Вибирайте, що взяти на обід, — сказав другий рибалка.

— Можна взяти сурубі.

— Не варто, це ж наш сом.

— Декому соми до вподоби.

— Ех, немає тут наших карасиків, — зітхнув хтось.

— Дораду обов'язково треба взяти, вона нагадує коропа.

— Куди таку велику рибину тягти?

— Усю не треба, виріжемо шмат зі спини, а решту покинемо.

Вибрали ще декілька невеликих сабал, а те, що зісталось, поскидали на візок.

— Це куди піде? — поцікавився Петро.

— Продамо гуртом на фабрику. Буде на пиво.

— Тільки того? — здивувався Петро. — Кажуть, тепер на базарах риба дуже дорога.

— А як довезеш до Буйнесу в таку спеку. На базарах продають рибу з моря, що її достачають з Мар-дель-Плята в спеціальних холодильниках. Ми ж її продаємо тонами на фабрику для вироблення товщу та угноєння.

День був дійсно гарячий. Сонцеві не заважали ані найменші хмарки, і воно виливало на землю потоки пекучого проміння. Тільки тут, біля води, це нікого не лякало.

— Ходім купатись, — запропонував Петро.

— Ходімо, — погодилась Катря,

Вони вступили у воду, що ледве покрила їм стопи.

— До чого мені трудно звикнути, так не до кольору цієї води. Я думала колись "Ля Плята — срібна ріка".

— Вона і є срібна. Гляньте, як вона блищить на сонці і полискує, як срібло.

— Це здалека, а зблизька? Як я вперше побачила, очам не повірила. Аж сум мене взяв. Така велична, широчезна ріка і така брудна.

— Це не бруд, — заступився Петро, — це частинки ґрунту, так дрібні, що не осідають на дно.

— Мені це казали, але я звикла до інших річок. А на Україні, казав тато, є такі прозорі річки, що можна розглядати на дні маленькі камінці.

— Кажуть, що й тут є прозорі озера і річки, та я крім Ля Пляти бачив лише Парану, і там вода така сама, як і тут.

Так балакаючи, вони йшли вперед і, хоч пройшли вже з півкілометра, вода не доходила їм і до колін.

— Гей, гей, — почули вони здалека і обернулись та побачили, що до них біжить Михась.

— Не заходьте далеко, — гукав він.

— Та тут же не глибоко.

— Завертайте, вода прибуває.

— Треба ж хоч пірнути — і кинувшись до води, Катря попливла.

— Завертайте, бо втопиться!

— Справді, краще повертаймось, — мовив Петро, пливучи біля Катрі.

Катря стала на ноги й побачила, що вода сягає їй по груди.

— Чого ви перелякались?

— Бо справді вода прибуває. Бачите, Михась стоїть по-пояс у воді, а як ми там проходили, то ледве по литки сягало.

— Не пливіть, — кричав Михась, — вода віднесе. Йдіть швидше до берега.

Швидко йти було трудно. Петро узяв Катрю за руку, і вони посувались, борючись з течією.

— Берег ніби віддаляється від нас, — зауважила Катря.

— Воно так і є, бо вода щораз більше його заливає.

Вони збільшили зусилля і як вийшли, нарешті, з води, Петро мовив:

— Знаєте, був момент, що я побоювався за вас.

— А за себе не боялись?

Петро всміхнувся.

— Та й за себе злякався.

— Правду кажучи, і мене жах огортав. Втопитись в темнорудій брудній воді... бр...

Поки дійшли додому, переляк пройшов, і небезпека, що вже минула, збудила бадьорість і охоту до життя. На майдані перед домом зібралось велике товариство. Усі клопотались при готовленні до обіду.

Біля вогнищ пекли рибу і м'ясо. Під деревами у холодку було поставлено столи та лавки. Лизавета Іванівна за допомогою інших жінок накривала столи і розставляла посуд.

Василь Михайлович ходив і давав розпорядження.

— Перевертай рибу, — казав він хлопцеві, що порався біля вогнища. — Підгорни жару! — наказував другому, — відсунь гілки, хіба ти не бачиш, що дим на м'ясо несе, — докоряв третьому.

Тоді підійшов до жінок і почав їх повчати. Але Лизавета Іванівна відрізала:

— Годі тобі командувати! Піди краще пошукай слив'янки, що ти її шинкував. Та не барись, бо вже час обідати!

До столу сіло двадцять осіб, а ще дехто примостивсь побіч на пеньках та скриньках.

— Кожної неділі тут стільки людей збирається, — пошепки мовила Катря.

Перше було подано перекуску, щоб було чим закусити горілку: ковбаси, сало, рибу смажену і вуджену, огірки, буряки в оцті. А тоді вже почався самий обід: борщ, м'ясо печене і варене, порося, качки та різні дрібні потрави, книші, періжки тощо.

— Що ж ти сидиш, — докоряла чоловікові Лизавета Іванівна. — Гості будуть ображені. Казатимуть: "Що з того, що була їжа? Аджеж не було припроху!" Твоя справа дивитись, щоб ніхто не сидів перед порожньою тарілкою.

Василь Михайлович послухався і почав припрохувати:

— Пані Олено, ви на рибу не надійтесь, з риби наїдку не буде. З'їжте краще поросяче реберце. Пане Миколаю, ви чого зажурились? Покиньте свої вегетаріанські витребеньки, а як ви ані риби, ані м'яса не хочете, то візьміть пару книшів, вони смажені на качиному смальці, це харч легкий, не зашкодить вашому делікатному шлункові.

На солодке були пампушки з медом, кисіль та узвар.

— Вибачайте, більше нічого не буде, проголосила Лизавета Іванівна.

— Ой, матінко моя, я на три дні наївся, — скрикнув один з гостей, огрядний дядько з червоним обличчям.

— Якби то так, — додала його жінка, — а то й до вечера не дотягнеш, знову їсти прохатимеш.

— Ну й нехай їсть на здоров'ячко!

— Так же ж лікар йому заборонив наїдатись. Каже, він має високе тиснення, посадив його на діету.

— Це все лікарські вигадки, — відказав Василь Михайлович. — Ви так робіть, як мене один козак навчав, — їжте, казав, діету і горілкою запивайте, і все буде гаразд.

— Чого ж ви самі до лікарів ходили, як ви їх лаєте?

— Того і лаю, що ходив. Знаєте, як ті лікарі роблять? Прийдете ви і почнете оповідати, що і де у вас болить, а він і не слухає. Треба зробити рентгенографію зі шлунку, каже. Принесете йому знімок, каже, ні, треба зняти другий — з легенів, а потім ще й з печінки. Так знімає все по черзі, а як зніме останні штани, тоді каже, звиняйте, добродію, я не годен вам допомогти, ідіть собі з Богом!

— Виходить, що ви відкидаєте медицину?!

— Відкидати не відкидаю, а тільки цур їй, тій медицині. Як дасть Господь повернутися на Україну, то всі хвороби самі щезнуть, а не щезнуть, то умру щасливий, що лежатиму в рідній землі.

Катря потиху оповідала Петрові:

— Василь Михайлович все бурчить та лається. Проте немає на всім світі добрішої людини. Кому він тільки не допомагає?! Кому працю підшукає, кому позичку зробить. Нащо далеко шукати, якби не він, ми б ніколи сюди не приїхали. І візу нам прислав і грішми допоміг.

— А вода все прибуває! — гукнув Михась.

Усі глянули в бік Ла-Плати. Вода підійшла під самі верби і було чути її хлюпотіння.

— Сьогодні буде великий приплив, — мовив Василь Михайлович.

— Так і рибалки казали, — підтвердив Михась.

— Вони вже мають свої прикмети.

— Як ми були на Північному морі в Німеччині, то там на пляжі виставляли таблицю з розписом припливів і відпливів, сказала пані Олена.

— Тут це неможливо. У Ла-Платі вода прибуває і відбуває незалежно від морських припливів. Часом пройде тиждень і другий і вода не підходить близько, а буває день у день все заливає.

— Від чого це залежить?

— Хто його знає. Від вітру, від хвиль, що перегорожують вихід у море, від течій в океані, що перешкоджають Ла-Платі виливати туди свою воду.

— Ой, подивіться, подивіться, — скрикнула перелякано одна з жінок.

Вздовж дороги, що нею приїхали, йшов рівчак. Тепер вода заповнювала його і в деяких місцях виливалась широкими потоками.

— Ой, лишечко! Нас усіх позаливає!

— Не бійтесь, пані, небезпеки немає, — відказав Василь Михайлович, — проте треба потроху переноситись.

Усі взялися до роботи.

Столи, стільчики, лавки, тощо зносили на гору та складали на даху.

— Квочку, квочку ловіть!

Забрали на гору і квочку.

Лизавета Іванівна оповідала:

— Одного разу уночі прийшла вода. Усіх курчат потопила, тільки двоє врятувались. То тепер гляньте, де примостились.

На дереві, високо між галузками сиділо двоє рудих курочок.

— Цих уже вода не захопить.

Тим часом вода прибувала. Потайна, зрадлива, вона шукала ходу проміж деревами. Де точилась непомітно, де вривалась бурхливими струмками. Довгими лазурями обгортала пагорки, розливалась калюжами по траві. Земля ховалась, вода підступала, спокійна, могутня, і незабаром все навколо було затоплене.

Гості і господарі посідали на сходах, і перед наступом води пересідали щораз вище, аж під дашок.

— Тепер ми, як на пароплаві!

— А чи не попливемо ми разом з будинком?

— Немає страху, — заспокоював гостей Василь Михайлович. — Ми тут і не таке бачили. Колись зимою вода затопила стовпи вщерт, а вони мають три метри височини.

— Ух, яке страхіття!

— Добре, що сьогодні вітру немає.

Справді, на воді ані зморшки,

— Небо блакитне і сонечко сяє,

— Дивіться, як радісно хлюпочуться качки.

— А що це там пливе, як флотилія панцерників?

— Ой, ой, ой! Це ж наші свині! Куди це вони помандрували?

— Вони вже знатимуть, куди! Як вода спаде, вони повернуться, невперше їм трапляється.

Так розважались гості та вже починали нудитись у своєму полоні, коли Лизавета Іванівна запропонувала:

— Давайте заспіваємо. Заводь, Катrusю, а ми підхопимо.

— Ой, закувала та сива зозу-уля, — заспівала Катря несподівано сильним та чистим голосом.

— Раннім рано на зорі, — підхопив імпрровізований хор з легкістю та музичністю, притаманною українцям, куди б їх не закинула доля.

Співали різних пісень, сумних і веселих, нових і стародавніх. Таких, що уложено над Дніпром і тих, що створено над Стриєм і таких, що ніхто не пам'ятає, де і коли вони постали.

Петро не раз відчував, як по спині йому пробігало тремтіння, і думав:

— Пісні, пісні, звідки у вас така могутність, що ви можете або нав'язати на нас чорний сум, або збудити в нас яскраву радість? Чому ви так глибоко западаєте в душу і ворухите там найтаємніші струни?

І ще думав:

— Чому все складається не так, як треба? Чому б мені, наприклад, не закохатись у цій милій, мудрій дівчині? Слухав би її співи, дивився б у її очі, прозорі, як річки рідної країни? — І зі здивуванням ствердив, що від самого ранку не згадав ані разу про Чічіту.

Вода почала спадати так само несподівано, як і прийшла. Сонце ще тільки зібралось ховатися за обрій, як майдан знову зазеленів і між пагорками побігли струмки, тікаючи до річки.

А ще через півгодини гості розходились по твердій землі, на якій вже не було й болота.

6

Чічіті ніяк не вдавалося вирівняти свій фінансовий стан. Скільки вона не шукала, відповідної посади не траплялось.

Тричі викликали її до студії, і щораз не їй справляло менше приємності! Заробіток з нього був мізерний, а часу відбирало чимало. Щоправда часу Чічіті не бракувало, але сидіти в студії годинами, чекаючи поки покличуть, або повторювати по кілька разів ту саму сцену було дуже нудно.

Крім того, одного разу, як фільмували загибель пароплаву і наладовування човнів, Чічіту хтось штовхнув так, що вона впала. Директор казав, що сцена вийшла дуже натурально, але сукня Чічітина замастилась і один черевик зовсім покривився. Спробуй купити такі черевики на заробітки від здіймання!

Орландо не брав участі у сценах, що тепер було фільмовано, і Чічіта ніде його не зустрічала. Їй було дивно, що він не шукав нагоди її побачити, бо інстинктивно відчувала, що вона йому сподобалась. Про свою пригоду з ключем вона нікому не оповіла і, їдучи до студії, вмовляла сама собі, що не хотіла б здибати Орландо, а як бачила, що її бажання сповнювалось і Орланда у студії не було, то почувала неприємне дряпання в грудях.

— Ти чогось не така, як завжди? Що з тобою? — допитувалась Лолі.

— Дурниці, це твої вигадки. А турботи мої ти сама знаєш.

— Турботи твої від твоєї дурости!

— Що ти мені закидаєш?

— Чому, наприклад, ти уникаєш знайомства з Гонсалесом?

— Цебто з твоїм носорогом? Нащо він мені здався? Зрештою, як ти вже так настоюєш, то я можу тобі зробити цю приємність.

Лолі в момент улаштувала зустріч.

Здибались у Палермо^[5], куди Гонсалес приїхав на своєму авті, сам, без шофера.

Він запропонував поїхати поза місто і, поки їхали парком, все чогось оглядався.

По дорозі запросив дівчат до другорядної кав'ярні, де було дуже мало людей і не було музики.

— Можна принаймні побалакати, — мовив він, виправдуючи свій вибір.

Проте балакав він дуже мало, більше мовчав і вперто дивився на Чічіту.

— Розглядає, мов телицю на ярмарку. Носорог і теличка, — подумала Чічіта і засміялась.

— Чого ти регочеш? — спитала Лолі.

— Пригадала собі щось кумедне зі звірячого життя.

Лолі глянула на неї з докором, а Гонсалес несподівано захопився:

— Яку ви маєте веселу вдачу!

Повертаючись, Гонсалес завіз Чічіту додому і щось шепнув Лолі, після чого вона злізла з авта і пояснила Чічіті:

— Я піду додому пішки.

— Чого ж ти не поїхала разом з Гонсалесом, раз ви мешкаєте у тім самім домі?

Він не хоче мене компромітувати.

— Тебе чи себе?

— А хочби й себе. Він має жінку і родину.

— То й сидів би біля них.

— Він сам знає, що має робити.

На прощання Лолі нагадала:

— Не забудь, що завтра перепускатимуть на спробу наш фільм, і ми можемо піти подивитись, як ми повиходили.

Чічіта з хвилюванням чекала себе на екрані і як побачила, то в перший момент не пізнала.

— Невже це я? — подумала вона.

Камера ніби навмисне схопила, підкреслила все, що було у Чічіти найгіршого. Ніс її, щоправда не маленький, але гарної форми, виглядав на екрані як гачок, жвавість її обличчя — його найбільша привабливість — перетворилась в якісь потворні гримаси, навіть її стрункий стан вийшов скарлючений та незграбний.

— Ніколи не припускала, що я така погана! — скрикнула Чічіта.

Хтось голосно зареготав за її спиною. Вона обернулась. Просто за нею сидів Орландо і дивився на неї томними оксамитними очима.

Після пропуску фільму, він підійшов до Чічіти.

— Виходить, що ви дуже розчаровані?

— Невже я така бридка?

— Екран має свої несподіванки. Фотогенічність — невивчена галузь. Буває, що обличчя, звичайне, непомітне виходить на екрані прегарне. Буває навпаки. Не журіться, хто знає, що ліпше?

Вони вийшли разом. Чічіта згадала про Лолі та вирішила:

— Нічого з нею не скоїться. Знайде і сама дорогу додому.

— Дозволите вас відпровадити? — спитав Орландо.

— Прошу.

Дорогою Орландо поцікавився:

— Як скінчилась ваша тодішня пригода? Які ви дали пояснення вдома? Нам'яли вам чупринку?

— Хто мав нам'яти? Я не маю кому давати звіту.

— Користуетесь повним довірям своєї родини?

— Якої родини? Я мешкаю сама.

— Зовсім сама?

— Чого це вас дивує? Хіба тільки ви можете мати окреме помешкання?

— Мусите згодитись, що це більш природне для чоловіка мого віку, ніж для дівчини вашого віку, — казав Орlando, а сам думав: — Здається, я пошився у дурні. Дівчина зовсім не така, як я собі уявляв!

Коли вони опинились перед домом, де мешкала Чічіта, Орlando мовив:

— Ви повинні б віддячити мені: я варив вам каву, а ви б могли запросити мене на чай.

— Я невинна господиня. Мій чай не буде вам до смаку.

— Так хочеться чаю! — жалісно протягнув Орlando.

— Властиво, тут нічого такого немає, — міркувала Чічіта, — аджеж приходить до мене Петро, — і мовила:

— Добре, тільки прошу не вередувати.

— Прегарне гніздечко, — похвалив Орlando, заходячи. — У вас є смак!

І це вас дивує?

— Яка цікава тваринка! — сказав Орlando, глянувши на Біжу, що недовіжливо дивилась на нього і тихенько гарчала.

— Сідайте, прошу вас! Я зараз споряджу чай.

Орlando сів у крісло і з посмішкою слідкував, як метушилась Чічіта.

— Не спішіть, — мовив він, коли вона проходила біля нього і взяв її за руку.

Чічіта вирвала руку, а Біжу пронизливо загавкала.

— Ой, які сердиті і хазяйка і цуценя! Дивись, не з'їж мене, звірюко, — погрозив він Біжу.

Задзвонив телефон.

— Це ти, Лолі? — зраділа Чічіта. — Де ти була? Я тебе усюди шукала. Приходь пити чай! Швиденько приходь!

— Може, я заважатиму? — спитав Орlando.

— Ні, це моя приятелька, що ви її знаєте. Вона дуже мила.

Чічіта вийшла до кухні. Коли вона повернулася, Орlando розглядав фотографію пристійного чоловіка, що стояла на полиці.

— Це "він"? — спитався жартівливо.

— Це мій батько, — суворо відповіла Чічіта.

Лолі була здивована присутністю Орланда. Вона підозріло поглядала то на нього, то на Чічіту, але вони поводитись цілком натурально.

Напились чаю і Орlando пішов, а Лолі почала допитуватись:

— Чого він приходив?

— Відпроваджував мене з кіноспроби і зайшов на шклянку чаю.

— Він часто до тебе заходить?

— Ні, це вперше.

— Я б тобі не радила дуже з ним цяцкатись.

— Я не цяцкаюсь.

Лолі помовчала і змінила тему.

— Вітає тебе твій новий знайомий.

— Який ще знайомий?

— Та носорог.

Чічіта зареготала.

— Бачиш, і ти його так прозиваєш!

Лолі закусила губу, але врешті також засміялась.

— Це я, щоб тебе потішити. Він все про тебе розпитує, ти йому дуже сподобалась.

— Дуже почесно.

Лолі більше про носорога не згадувала, але на другий день прийшла і знову завела:

— Гонсалес прохав уклонитись тобі і спитати, якої ти думки про нього?

— Хіба ти сама не знаєш? Причепилась з тим носорогом!

— Годі базікати, — розсердилась Долі. — Це поважна людина і робить тобі поважну пропозицію.

— А саме?

— Він погоджується платити за твоє помешкання. Звичайно, він сам тут мешкати не буде. Дає певну квоту на твоє утримання. Що торкається суконь та різних там цяцьок, то це буде залежати від тебе, від твого з ним поводження.

— Гарні вигляди!

— Заплатить також твої борги, я обрахувала більш-менш, скільки ти їх маєш.

— А скільки він заплатить тобі комісових?

— Так ти мені віддячуєш за мої старання? Я роблю все можливе, щоб вивести тебе на шлях.

— Гарний шлях!

— Що ж ти хочеш? Вийти заміж за пересічного чоловіка — не можеш, бо на твої примхи треба цілий маєток, багаті женихи давно повиводились, працювати ти не здібна, артисткою не будеш...

— І повією також!

— Повією! Навіщо робити трагедію, там де її нема? Тобі трапляється щастя! Подумай! Увесь час ти матимеш вільний, усі вечори. Виходити з тобою він не може. Заледве мала б присвячувати йому декілька годин.

— Годі, я не хочу більше слухати! Це ж ганьба!

— Я знаю, чого ти так напиндючилась. Ти сподіваєшся закрутити любові з Орландом.

— Замовчи!

— Якби це він зробив тобі таку пропозицію, то ти б, певно, не те співала.

— Мовчи, я тобі кажу!

— Не хочу мовчати! Ти думаєш, може, що він з тобою одружиться. Ха-ха-ха!

— Іди собі геть, доки не пізно, — загрожуюче скрикнула Чічіта і підвелась.

— Я тебе не боюся, — гукнула Лолі та на всякий випадок подалась ближче до виходу. — У Орланда таких, як ти, як тієї половини на току!

Чічіта кинулась до неї.

У цей момент дзенькнув дзвінок. Лолі, що була вже в передпокої, відчинила двері; увійшов Орландо.

— Про вовка помовка, заходьте, будь ласка, саме про вас згадували, — ущіпливо сказала Лолі і вийшла, задирливо відкидаючи голову.

З образи, з люті, Чічіта заслонила лице руками.

— Що тут сталося? — спитав Орландо, підходячи до неї і відтуляючи її руки.

Краплисті сльози котились з Чічітиних очей.

— Дитинко моя!

Чічіта хлипнула і схилила голову на Орландове плече.

7

Зимою Петро мало бував дома. А тепер склалось так, що йому нікуди було податись. Університет був зачинений, товариші пороз'їжджались, Чічіта вперто відмовляла в побаченні. Петро спробував розводити город за своїм будинком, але сонце випалило марні, запізно посіяні рослини, а всякі комахи ніби умовились нівечити усе, чого не спалило сонце. Пробував столярувати, робити на потіху матері незграбні полички, а більш усього читав все, що траплялося під руку.

Рідко вечір проходив, щоб хтось не заходив до його батьків попити чаю та побалакати, але Петро уникав цих гостей.

— Такі нудні люди до нас приходять, — казав він до матері. — Цікавляться лише подіями, що були двадцять років тому, або розводять теревені про високу політику, в якій, між іншим, мало що тямлять.

Мати з ним не сперечалась. їй також набридла "висока політика". Колись, як заївсь чоловік з Паливодою, своїм найкращим приятелем, трохи не побились. Дискутували політику Сполучених Штатів відносно Кореї. Сміх подумати! Що їм та Корея?

Цього вечора, як завжди, за чаєм сиділи батьки та їх гості, але на цей раз розмова зацікавила Петра, і він вирішив залишитись у їдальні та послухати, про що балакатимуть "предки".

Між інженером Паливодою і новоприбулим агрономом Шумлянським виникла дискусія:

— Тут в Америці, панує матеріалізм, — казав Шумлянський, — а Європа лине до висот духа.

— Яку країну ви властиво маєте на увазі, коли кажете Європа? — спитав Паливода. — Францію, Німеччину, Іспанію чи, може, Болгарію?

— Ви добре розумієте, про яку Європу я кажу. Про ту, що збудувала культурні і моральні вартості.

— І дійшла до екзистенціалізму?

— Це наслідок війни!

— А війна наслідок чого? Крім того, екзистенціалізм з'явився в Німеччині перед війною.

— Хай буде так. Але це тільки підтверджує мою думку. Філософська теорія може

бути невдала і навіть шкідлива, проте вона є виявленням мислення, доказом, що розум людини прямує в уявність, шукає висновків, а хто тут дбає про філософські підстави буття?

— Тут не потребують філософських систем для виправдання злочинів.

— Або не хочуть тратити час на все, що не є досягненням чисто матеріального добробуту.

— Може, ви маєте рацію. Це новий світ, що виник на руїнах вичерпаних націй. Протягом років сюди приїжджають люди найенергійніші і найжиттєздатніші і хочуть збудувати щось нове, йдуть вперед твердим кроком.

— І топчуть під ногами те, що їм непридатне.

— Топчуть кволе, хоробливе. Це жорстокий закон життя. Я не розумію, чому я мушу вихвалити вашу Європу, що допровадила себе до злиднів, до жебрацького стану і лаяти країну, що розквітла на моїх очах. Пам'ятаю, як 25 років тому я проходив головною вулицею. Мою увагу притягла величезна вітрина, де було пороскладано якісь рядна, примітивні килимки, глечики. Думаю, хто це виставив на такій гарній вітрині таке казнащо. Підійшов ближче і прочитав. Зразки Аргентинської індустрії. А тепер Аргентинська індустрія охопила усі галузі, поступ її надзвичайний, деякі вироби не гірші, а ліпші, ніж закордонні.

— Ми відхилились від теми. Я зовсім не мав на меті заперечувати тутешні досягнення і ганити країну, що взяла мене у прийми.

— Проте є багато наших земляків, що не знайшли тут щастя, — вмішався Петро, згадуючи Науменка.

Розмова перейшла на обговорення скрутного становища, у якому опинились деякі українці, що недавно приїхали з Європи.

— Фахівці знайшли собі більш-менш відповідні заняття, — сказав старий Чубаренко.

— Далеко не всі, — відказав Паливода. — Молодші віком знайшли собі працю, а старших не хочуть приймати на посаду. Ось, наприклад, якраз потребу помічника. Наше будівельне товариство категорично відмовляється прийняти старшу людину, а молодого кандидата не маю.

— Можна пошукати.

— Нема часу. Як я когось не подам цими днями, мені знайдуть якогось неукраїнця. Шкода, що пропадає нагода... Знаєте, що мені спало на думку? — раптом скрикнув Паливода, — Чому б не піти до нас Петрові?

— Він мусить продовжувати навчання, — зазначив Чубаренко.

— Це йому зовсім не перешкодить. Навпаки. Під час вакацій він попрацює зі мною, що йому дасть певні практичні підвалини. Дещо заробить, що йому теж буде не зайве, а до осені когось підшукаємо.

Петро дав свою згоду з дивним почуттям цікавості і обави. Перший раз у його житті хтось збирався використовувати його знання. Це будило у ньому приємну свідомість певно своєї вартості і одночасно лякало відповідальністю.

На другий день Петро почав працювати. З охотою і пильністю взявся він за

обрахунки та креслення. Часом нападав на нього сумнів у своїх здібностях, але при кінці тижня Паливода ствердив:

— Добре я вимудрував, що запросив тебе. Швидко розумієш і докладно виконуєш. Якраз те, що мені потрібно.

Потім запропонував:

— Слухай, хлопче, я поїду сьогодні оглядати нашу будівлю. Як хочеш, то поїдемо разом. Подивишся, як втілюються наші проекти, буде цікавіше і приємніше працювати.

— Дуже радо поїду.

— Телефонуй додому, що не приїдеш обідати, Я запрошую тебе до ресторану. Це буде мій могорич, а після обіду відразу поїдемо.

— Могорич властиво мушу ставити я, — відповів Петро.

— Не бійсь, прийде черга і на тебе.

Паливода емігрував до Аргентини ще у 1925 році, і йому пощастило улаштуватись у поважній будівничій компанії. Талановитий архітект, працьовитий і енергійний, він зайняв першорядне становище і матеріально був цілком забезпечена людина.

Петро з повагою оглядав його темно-синього Студебекера і думав:

— Це тобі не обшарпаний Форд мого батька!

Паливода помітив його погляд і підморгнув Петрові:

— Гарна конячка? Почекай, у тебе колись і не така буде. Ти хлоп'яга з головою.

Вони швидко проїхали по місті і виїхали на авеніду Пас, що кільцем обвиває Буенос-Айрес.

— Прегарна це вулиця, — промовив Петро.

— А новий шлях на Езейзу ти бачив?

— Ні, я вже давно не бував в тих околицях.

— Зараз матимеш цю нагоду. Наша санаторій будується недалеко від нового аеродрому. Побачиш цікаві речі.

Вони звернули на широченний шлях і миттю пролетіли двадцять кілометрів.

— Ось тобі новий аеродром, — мовив Паливода. — Найбільший і найкращий у світі.

Петро з захопленням роздивлявся. Широкі асфальтові площі, двірці, готель імпонували величчю і гармонійністю ліній.

— Дехто каже, що цей аеродром занадто великий для Аргентини, — зауважив Петро.

— Це кажуть короткозорі люди. Треба брaги до уваги перспективи майбутнього. При такій конструкції не можна робити обрахунок на рік, на два і навіть на десять років. Я вірю в дальший розвиток цієї молодії країни.

Вони з'їхали з аеродрому і поїхали новозасадженим парком. Паливода продовжував:

— Дивись на автовий лічильник. Дев'ять кілометрів їдемо новим парком і об'їхали його тільки з одного боку. Два роки тому тут було болото і колючки.

— Що й казати, переведено величезну роботу.

Вони поїхали побіч нових купалень, великих басейнів з солоною водою, павільйонів

для роздягання, розрахованих на тисячі людей.

— Дійсно, до невпізнання, — вигукнув Петро, — ще недавно тут були лише ставки з солонковою водою та брудні хатки на березі.

— Так мене вразила у минулому році дорога на Мірамар. Я бачив її, коли тільки прокладали через дюни. Сипучі піски заносили її так, що і сліду від неї не лишалось. Тепер з обох боків дороги росте ліс, справжній ліс з високими деревами, — він тягнеться на десятки кілометрів на піску, що пересувався з місця на місце. Я дививсь і думав: у країні, де робляться такі досягнення, варто працювати.

Санаторія, що над її плинами працював Паливода з Петром, будувалась недалеко від купалень. Вони оглянули скелет будівлі, що вже стремів угору, роздивились, де будуть розміщені додаткові павільйони і басейни.

— Також буде визначна споруда! — мовив Паливода. — Для контрасту покажу тобі ще щось.

Вертаючись, вони поїхали вздовж Ріачуельо, брудного каналу, від якого йшов сірчаний дух. Майже під самим містом виросло ціле селище з примітивних хаток, збудованих з бляхи та шалівки. Мізерні оселі ліпились одна до одної, покривлені, обдерті. Була субота, коли пополудні не працюють в майстернях і крамниці зачинені. Використовуючи відпочинок, біля хат стояли купки сусідів, що зійшлись побалакати. Майже усі вони були одягнуті в гарні міські одяги, мали добре взуття. Трудно було повірити, щоб ці люди, що виглядали як заможні, погоджувались жити в таких поганих умовах.

— Як вони зносять цей огидний сірчаний дух ?

— Мабуть, звикли, не помічають.

— Або мусять не помічати.

— Треба сподіватись, що це переходове явище. Брак цементу та інших матеріалів, викликаний порушенням транспорту та іншими післявоєнними ускладненнями, стають на перешкоді нормальному будівництву. Як поїдемо ще колись, то повезу тебе до робочої слободи, щойно збудованої, куди певно переїде більшість мешканців нього мерзенного селища.

Давно вже не забігала Чічіта до своєї тітки, і Ельвіра дуже скучила за нею. Коли ж вона не прийшла і тоді, як мала відібрати свою пенсію, чого ще ніколи не бувало, то Ельвіра стурбувалась і зателефонувала до неї.

— З тобою щось коїться?

— Нічого поганого, тіточко, — засміялась Чічіта і незабаром з'явилась, радісна, гарна.

Гарніша, ніж завжди, помітила про себе Ельвіра.

— Ну, оповідай.

Чічіта не відповідала, тільки всміхалась, і очі її мрійно дивились кудись понад тітчину голову.

І раптом та домислилась.

— Ти закохалась?

І на це нічого не відповіла Чічіта, тільки пригорнулась до Ельвіри і поцілувала її.

— Хто він?

— Він чудовий! Гарний, талановитий, славетний, і він кохає мене.

— Як його ім'я?

— Леон Орландо. Ти знаєш його, як знає його уся столиця, уся країна, увесь світ.

— Артист?

Чічіта кивнула головою.

— Коли ви одружитесь?

— Не знаю, про це не було розмови.

— Чічіта, це може зле скінчитись.

— Аби не скінчилось таким подружжям, як у матері з відчимом.

— Бувають щасливі подружжя.

— Можливо.

— Які ваші наміри?

— Цими днями поїдемо до Мар-дель-Пляти.

— А надалі?

Чічіта знову притулилась до Ельвіри.

— Тіточко, дорогесенька, я така щаслива. Що буде далі — не знаю і не хочу про це думати.

На другий день Чічіта і Орландо виїхали до Мар-дель-Пляти і оселились у чепурненькому готелі над морем.

8

Мар-дель-Плята, "Перлина Південної Америки" була в zenіті сезону, і її пляжі, на-бережні і вулиці кишіли людом. Усі, хто мав спроможність, їхали сюди, бо серед літньої спеки знаходили тут свіже повітря, обшир океану і прохолоду від його хвиль.

Ще більше, ніж повітря і море, приваблювала юрбу рулетка. На самім березі океану стояв важкий будинок, негарний на вигляд, але величезний та показний.

Туди, починаючи від перших годин пополудні і далеко за північ безупинною течією вливався потік з людей, які шукали зиску та гострих вражень. Вони заповнювали великі залі і товпились навколо столів, де в центрі крутились рулетки. Вимінюючи свої гроші на різнобарвні кружальця, вони розкидали їх по зеленому сукні, жадібно слідкуючи за кулькою, що стрибала по колесу рулетки.

Казіно і гра створювали вісь, навколо якої крутилось усе життя у Мар-дель-Пляті. У салонах, у кав'ярнях, на пляжах, навіть у самім морі, було чутно оповідання про фабульозні виграші та програші, про системи гри, найпевніші у світі, про фантастичні комбінації з чисел.

Чічіта мала охоту спробувати щастя, і Орландо повів її до казіно, хоч сам не збирався грати.

— Я вже свого часу заплатив свій податок, — казав він. — Тепер не хочу!

— Я обов'язково виграю, — запевняла Чічіта. — Мені двічі приснилось число 18. Та й улюблена моя дев'ятка не підманить мене.

— Вигравай, вигравай, — всміхнувся Орландо.

Чічіта довго обмірковувала, за яким столом шукати щастя. У великій залі було сімдесят столів і навколо усіх був тиск і натовп. Нарешті, вона вибрала. Поки проштовхалась, поки вимінювала гроші, поки придивлялась, вийшло 18 і 9. Потім, скільки не ставила на ці числа, вони не виходили.

— Як заворожило!

Раз кинула фішку навздогад і виграла. Тоді вирішила тільки так і робити, але круп'є загірбав та й загірбав своєю сапкою усі її ставки.

Коли у неї лишилось лише одне кружальне, вона вирішила покласти його на дев'ятку. В останню хвилину, коли круп'є проголосив:

— Но ва мас![\[6\]](#) — вона схопила свою фішку і переставила її на 18. Круп'є зараз же виголосив:

— Червоне, дев'ять!

— Така невдача, — скаржилась Чічіта Орландові. — Огидна дев'ятка тільки тоді і виходила, як я на неї не ставила. Більше не буду її любити!

Орландо реготав.

— Я вже давно це знаю. Переважно виходять ті числа, що ми на них не поставимо.

— Дай мені трошки грошей, я ще хочу спробувати на другому столі.

— Спробуй, тільки як же ти хочеш виграти? Хіба ти не знаєш, яка є прикмета: щасливий у коханні — нещасливий у грі?

Чічіта програла все, що їй дав Орландо і розчарувалась у рулетці.

У казіно Орландо зустрів багато знайомих. Щохвили хтось підходив до нього, або вітав його здалека.

Чічіта дивувалась, скільки знайомих було у Орланда. Спочатку це подобалось Чічіті, бо таким чином вона познайомилася з відомими артистами і видатними людьми артистичного і літературного світу, але з часом їй набридло знайомитись щораз з іншими людьми, з якими не знати, про що балакати.

Вона спостерегла, що дехто якось дивно поглядав на неї, а раз помітила, що низенький голомозий дідуган з підпухлими очима подивився на неї скося і підморгнув Орландові.

Чічіта відчула, як спалахнули її шоки, і коли він відійшов, скрикнула:

— Що за мерзотна людина!

— Бідний Санчес! Він зовсім не заслуговує на таку гострість. Він мій давній співробітник і комік у нашій компанії.

— Гидкий тип!

На другий день вони здибали Санчеса у кав'ярні.

— Маємо удачу! Куди не глянь. Санчес вже тут! — незадоволено зауважила Чічіта.

Це була правда, не проходило дня, щоб вони його не спіткали. На вулиці він підходив і йшов з ними, не помічаючи ворожого відношення Чічіти. У кав'ярні

пересідав без запрошення до їх столика і балакав з Орландо, майже не звертаючи уваги на Чічіту.

— Де тепер Луїза? — спитав якось Санчес.

У Кордобі.

— Як її здоров'я?

— Ліпше.

— Давно вона писала?

— Ні, не дуже.

Чічіта помітила неохоту, з якою відповідав Орландо і пізніше, коли вони позбавились Санчеса, спитала:

— Хто це Луїза?

— Артистка нашої трупи.

— Чому він питає тебе про її здоров'я?

— Вона захворіла під час театрального сезону, коли я стояв на чолі трупи.

Ця відповідь не зовсім вдовольнила Чічіту, але вона не вимагала пояснень.

Чічіта втратила смак до кав'ярень і перебувала більшу частину дня на березі моря.

Вона ніби вперше пізнала красу і могутність океану. Ніколи раніш не вабила її так сильно його безмежність і метушлива гра його хвиль. Годинами могла вона вдивлятись у неспокійну рівнину моря, або лежати на піску, затуливши очі, підставляючи тіло під соняшні проміння та подих вітру.

Ще більше полюбила вона море під час купання, бо тоді видавалось їй, що воно грається з нею, як живе. Перше хоче злякати, порскає, холодними бризками обливає з головою, б'є хвилями, а як побачить, що його не бояться та сміливо кидаються у воду, то злагодниться, огорне ніжно і колише, мов дитину. Тільки часом несподівано присне гребінцем в лице, а тоді знову пестить і лащить. Так би ніколи і не виходив на берег.

Орландо також любив море і радо товаришував Чічіті.

Так проходили дні, — непомітно, безжурно. Думалось, що тільки і є на світі море, повітря, кохання...

А життя котилось своїм шляхом, байдуже, невблаганне, і одного дня покликало.

Орландо отримав телеграму, і Чічіта побачила, як посмутнішало його лице, поки він читав.

— Треба повертатись. Починається театральный сезон, — сказав він.

— Не можна ще трошки побути тут? — жалібно спитала Чічіта.

— Ні, я і так забарився.

Ніби для того, щоб не шкода було від'їздити, погода раптом зіпсувалась. Дрібний дощик затягнув сірою завісою море, пісок потьмаривсь, копиці очеретяних крісел сумно бовваніли на березі, і вітер злісно тріпав рядинами пляжних халабудок.

Чічіті було сумно. Вона розуміла, що переверталась сторінка її життя. Хто знає, чи буде їх багато, таких веселих, безжурних сторінок?...

Скінчилось літо і для Петра. Починався навчальний рік. Паливода знайшов йому заступника і на прощання мовив:

— Дякую тобі, хлопче, працював ти добре, не осоромив нашого роду. Поки я буду у цьому товаристві, для тебе буде завжди місце. Та й без мене не пропадеш. Кінчай тільки швидче школу.

Петро почервонів від задоволення.

Повернувся з вакацій і Роберто. опалений, бадьорий. З захопленням оповідав пригоди Мардельплатського життя.

— Які там були дівчата! Не даєш віри очам, не знаєш, у який бік дивитись! До речі, бачив там і твою приятельку.

— Яку ще приятельку?

— Лиши, не удавай! Ту елегантну чорняву дівчину, що бачив не раз з тобою.

— Це вже давно минуло.

— Добре, коли так, бо йшла вона в супроводі дуже гарного пана.

Петро відчув, як щось боляче кольнуло його у грудях. Він усе літо вмовляв собі, що Чічіта перестала існувати для нього, і раптом відчув знайомий біль і турботу, що жили, затамовані, в його серці.

Роберто нічого не помітив і запропонував:

— Хочеш поїхати зі мною до Санта-Клари? Я мушу їхати рахувати худобу. Ти цікавився звичаями естанції. Можемо там затриматись на декілька днів, поки розпочнуться лекції. Пополнюємо, поїздимо верхи.

— Чому ні. Я ціле літо не виїжджав з Буенос-Айресу.

— Гаразд. А вечорами підтовчемо хемію та фізику, щоб було нам у зимі, як нахідка!

Виїхали, як і минулого разу, зранку і опівдні приїхали.

Дон Вісенте запросив їх обідати до себе, бо дон Паскуаль поїхав до містечка в господарських справах. Після обрахунку худоби за звичаєм мало робитись асадо^[7] для всіх робітників естанції. Треба було докупити вина тощо.

Поки донья Енкарнасіон накривала стіл та шикувала обід, хазяїн подав вермут та гірку наливку для збудження апетиту і розповідав про життя естанції: про посуху, що дуже мучила худобу, про бичка педігрі, що з певністю отримає премію на виставі скотарства, про комад्रेху, що добралась до курчат та багато шкоди наробила, поки підстерегли її собаки.

— Саме, як хворів ваш земляк, — пояснив він Петрові.

— Нуменко? А що йому було?

— Хто його знає. Щось з серцем. Дуже захворів. Пройшлося викликати лікаря.

— Що ви кажете? А як він тепер себе почуває?

— Тепер видужав, але було погано. Добре, що дочка приїхала доглядати його.

— Яка дочка? Катря?

— Та вжеж! Вона ж одначка. Та ось вона ходить у подвір'ї, — додав дон Вісенте, дивлячись у вікно.

— Дозвольте мені... я зараз повернусь, — скрикнув Петро і вибіг з кімнати, поспішаючи назустріч Катрі.

— Не сподівався вас тут побачити!

— Мені вже сказали, що ви приїхали, ото йшла вас шукати.

— Я вас пошукував у Буенос-Айресі. Телефонував до вашої матері. Мені відповіли, що вона вибралась невідомо куди,

— Так, властиво про це я хотіла з вами розмовляти, попередити... — Голос її затремтів. — Мати остаточно покинула батька, живе з другим. Прошу вас, не згадуйте про неї при батькові. Йому дуже тяжко, він кохає її.

— Як його здоров'я?

— Ніби добре. А втім я неспокійна. Зрештою, побачите самі.

Вони підійшли до курника, і Катря покликала:

— Тату, гість приїхав!

Науменко вийшов і вдивлявся, примруживши очі, та прикриваючи їх від сонця рукою,

Петра вразив його вигляд. Трудно було повірити, щоб людина могла так змінитись за такий короткий час. Перед ним стояв дідусь, згорблений, сивий, зі змученим, скорботним лицем.

— Не пізнаєте мене, пане Андрію.

— Як же, як же. Це я з присмерку вийшов та проти світла не бачу. Дуже, дуже приємно, що повернулись до нас. Часто вас згадували...

— Тількищо довідався про вашу хворобу.

— Так, занедужав було. Зовсім погано себе почував. Спасибі дочці, що доглядала мене...

— Петре, де ти? Іди обідати, — почувся Робертів голос.

— Іду, іду, — відгукнувся Петро, — вибачте, не хочу, щоб на мене чекали. Я тут житиму якийсь час, будемо бачитись.

Після обіду поїхали у степ помагати пастухам заганяти худобу до загород для завтрішнього підрахунку. Весело було скакати по степу на молодих жеребцях, хвиськати батогами, ганяти коров та овець, що перелякано плигали та розбігались у всі боки.

Вернулися, коли сонце спустилось до лагуни, запалюючи її жовто-червоним полум'ям, змучені тою солодкою втомою, що буває після фізичних вправ на свіжій повітрі.

— Завтра мусимо встати удосвіта, тому повечеряємо та й до ліжка, — постановив Роберто.

Петро згадав було Науменка та подумав:

— Ще маю час.

На другий день зранку взялись рахувати худобу. Коров та бичків просто переганяли з однієї загороди до другої, а баранів та овець при цій нагоді купали у дезінфекційному

розчині. Для цього гнали їх вузенькою дротом обгородженою вуличкою, що була на півдорозі переділена ямою-купіллю.

Вівці бігли, падали у купіль, вистрибували з неї та бігли вуличкою далі. Пастухам майже не доводилося підганяти їх. Живою стрічкою бігли вівці, і рух їх не був позбавлений певної ритміки.

— Усі, як одна, поводяться, — помітив Петро.

— Бо сказано, дурний, як вівця, — відповів Роберто. — Дивляться на того, що біжить попереду та й роблять те саме без розмислу. Ось я тобі щось покажу.

Він перегородив вуличку батоном, і баран мусів через нього перескочити. Вівці, що бігли за ним, і собі перескочили. Тоді Роберто витягнув батіг, але вівці все одно підскакували, добігаючи до того місця, де раніш була перегорода.

— Ну й дурні!

— Якби то тільки вівці так поводитись. Скільки є людей, що так точнісінько роблять, — філософствував Роберто.

Цілий день переводився підрахунок, і хоч працювали сумлінно, ніч все ж таки надійшла скоріше, ніж можна було його скінчити.

Нічого не поробиш, прийдеться відкласти назавтра, — мовив Роберто. — У темноті багато не порахуєш.

Прийшлося знову вставати раненько і добре поспішати, щоб закінчити підрахунок до обіду.

Було нараховано понад дванадцять тисяч рогатої худоби, сімнадцять тисяч овець та 800 коней. Роберто поясняв Петрові:

— За старими приписами на гектарі степу можна випасти три голови худоби. Як бачиш, у нас більш-менш дотримуються цього звичаю.

Тим часом пеклось асадо. Побіч великих вогнищ висіли розіп'яті на залізних підпорах ягнята і шматки яловичини. Ціла гора ковбас лежала нашикована, щоб смажити їх на вугіллях.

— Куди стільки м'яса? — дивувалась Катря. — Хіба це можна з'їсти?

— Боюсь, щоб не було замало, — казала донья Енкарнасіон.

Коли Петро і Роберто трохи умились та почистились і зійшли у подвір'я, бенкет вже розпочався.

Усі, хто жив на естанції, зібрались тут, навколо вогнищ і поїдали м'ясо, запиваючи його вином. Кожен примощувався, як міг, на скриньках, на колодах, а більшість їла, стоячи або присівши на почіпках.

М'ясо брали руками і їли, відкусуючи від шматка. Дехто помагав собі ножем.

— Подивіться, як треба їсти асадо, — показав дон Вісенте на старого робітника.

Той тримав шмат м'яса в зубах, придержуючи його лівою рукою, в правиці він мав величезний ніж і країв ним м'ясо біля самого рота.

— Ой, аж страх бере дивитись, — злякалась Катря. — Як він собі носа не відріже?

— Це й є самий шик! Справжній кріожо мусить відрізати м'ясо перед самими зубами.

Роберто крутився біля Катрі, подавав їй кращі вибірні шматочки, повчав, як поливати їх приправою з перцю, підносив вино.

Катря їла з охотою.

— Бачу, що вам сподобалось асадо, — тішилась донья Енкарнасіон, — а то я побоювалась, що вам не смакуватиме.

— Справді, ніколи не їла стільки м'яса і навіть не уявляла собі, що можна так його їсти, без хліба, без городини.

Усі понаїдались і обважніли. Сонне припікало, як улітку. Асадо вже не цікавило. Вабив холодок і спочинок.

— Після сієсти приходьте до нас на каву, — запросив дон Вісенте. — Ваших земляків також покличемо, — підморгнув він Петрові.

10

Донья Енкарнасіон накрила стіл для кави на терасі, щоб було більше місця, бо з містечка приїхали ще дві її племінниці, чорняві дівчата з очима темними та блискучими, немов сливи-угорки.

Спочатку усі почували себе якось вимушено, як то буває у товаристві малознайомих людей, але потроху, завдяки Робертові, що був у добрім настрої та потрафив і других розвеселити, зав'язалась загальна балачка, і жарти, і смішки залунали у повітрі. Петро дивувався, як вільно розмовляла Катря, як швидко вивчила мову. Хто б подумав, що і року немає, як вона приїхала до Аргентині. Він помітив також вперше, що вона може заливчасто сміятись, закидаючи голову.

Донья Енкарнасіон запропонувала молоді потанцювати і залучила радіо. Пропозиція сподобалась. Хлопці по черзі запрошували до танцю дівчат і витанцьовували болеро, танго і вальси, не почувавши втоми, аж поки донья Енкарнасіон не проголосила:

— Дівчатам час додому. Батьки будуть непокоїтись.

Роберто взявся відвезти племінниць у своєму авті, а Петро пішов відпровадити Науменків.

— Яка чудова ніч! Не хочеться до хати, — вигукнула Катря.

— Посидьмо онде на лавочці під евкаліптами, — погодився Науменко. — Тільки піди візьми на себе щось тепле та принеси гітару, заспіваєш нам що-небудь.

Катря слухняно пішла і швидко повернулася.

— Що вам заспівати, тату? — спитала вона, перебираючи струни.

— Журавлів.

— Нащо таке сумне?

— Заспівай, доню, журавлів.

Катря заспівала, і Петра знову вразила сила і чистота її голосу.

Науменко слухав, похиливши голову.

... кру, кру, кру!..

В чужині умру,

Доки море перелечу,

Крилонька зітру...

Співала Катря і раптом побачила, що батько провів рукою по очах.

— Годі, — скрикнула вона і вдарила по струнах.

— Не гнівайся, доню. Заспівай тепер мою улюблену.

— Знову сумну? Не хочу!

— Що я зроблю, коли мені ближчі до серця сумні пісні? Заспівай, голубко!

Катря почала тихенько:

Ні долі, ні волі у мене нема,

Зісталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Вкраїну

Поглянути ще раз на рідну країну.

Поглянути ще раз на синій Дніпро,

Там жити, чи вмерти, мені все одно.

Поглянути ще раз на степ, могилки,

Востаннє згадати палкії гадки!

Ні долі, ні волі у мене нема,

Зісталася тільки надія одна.

— Чудова пісня, і я її ніколи не чув, — мовив Петро.

— Слова Лесі Українки, а музику уложив невідомий музикант десь у таборі. Звідти завезено її до Парижу, а ми привезли її аж на цей бік світу, — оповів Науменко.

— Гляньте на небо, — озвалась Катря. — Скільки зірок! Тільки вони мені невідомі. У Європі я вміла знаходити сузір'я Волосожару, Чепіги, Косарів, Великий віз, Полярну зірку, а тут їх нема. .

— Проте тут не сходить з неба південний хрест, і Косарів також видно, — відказав Петро.

— А місяць тут не туди дивиться. Я звикла, що молодик випинається вперед, як напружений лук, а тут він пливе догори рогами, немов його хтось перекинув.

— Я й не помітив цього.

— Бо ви в дитинстві приїхали, не пам'ятаєте, як воно було в нас.

Ніч яка, Господи, місячна, зоряна... — знову заспівала Катря.

Роберто підійшов тихенько і затримався поблизу, щоб не перешкодити, а коли Катря скінчила пісню, підскочив до неї і почав вихвалити.

— Чудовий голос, надзвичайна мелодійність, першорядна школа!

— Щось він дуже цокотить, — подумав Петро.

— Заспівайте ще, — прохав Роберто.

— Ні, буде, — відмовилась Катря.

— Хоч одну пісню, коротеньку, — благав Роберто.

— Другим разом, вже пізно. Батькові треба рано вставати,

Петро був чомусь задоволений, що Катря відмовилась співати.

Лягаючи спати, Роберто почав вихвалити Катрю.

— Ну й землячка у тебе! Гарненька, зграбненька. А як гарно співає! Ти гляди не проґав.

— Що це значить "не проґав"? — розсердився Петро. — На що ти натякаєш? Вона порядна дівчина.

— Та що ти? Хіба я що кажу?

— Мені не подобається твій тон, — лагідно відказав.

— Вибач, я не хотів нікого ображати, — Роберто, повернувся лицем до стіни і заснув.

А Петро чогось довго крутився й не міг спати.

До ранку легка незгода забулась, і день пройшов дуже приємно. Знову скакали верхи по степу, лякаючи зайченят; стріляли по качках, що куняли по сонних ставках, доїхали аж до самого дальнього кінця естанції — до великої лагуни, і там сполохали сніжно-білих чапур та рожевих фламінго, що споглядали свій відбиток у тихих, блискучих, як люстро, затоках.

Тільки увечорі замість того, щоб "товкти науку", як збиралися, зійшлися разом з інши під евкаліптами, щоб закінчити день балачками та співами.

Але тільки посідали затишно, як серед темряви почулося тупотіння коня і гавкання собак, що ворожо зустрічали когось чужого.

Це був вершник, який привіз Робертові телеграму від батька з повідомленням, що несподівано помер один з його дядьків.

— Треба повертатись, — зітхнув Роберто.

11

Довідавшись, що Петро від'їжджає, — Науменко шепнув йому:

— Мені треба щось вам сказати.

— Прошу дуже.

Вони увійшли у бічну алею і деякий час ішли мовчки. Тоді Науменко спинився і мовив поважно:

— Я хочу вас попросити, коли я умру, або щось зі мною скоїться...

— Нащо такі думки? — перебив Петро. — Ви перебороли хворобу, видужали, все буде гаразд. Не треба піддаватись песимізму.

— Ви кажете те, що належить казати, — спинив його Науменко, сумно посміхаючись. — Тільки не варто мене потішати. Треба дивитись правді у вічі. Я не житиму довго. Я це відчуваю. Та не це мене турбує.

Петро хотів заперечити, але Науменко хитав головою.

— Дайте скінчити! Мене непокоїть Катрусина доля. Вона лишиться сама. До матери вона не повернеться. Я її знаю. Отже, прохаю вас, у тяжку годину будьте біля неї. Вона ще дитина, дарма, що багато пережила і зрозуміла. Воно і ви, вибачте, недалеко відійшли від дитячого віку, проте мені буде спокійніше на душі, коли буду знати, що ви будете біля неї. Ви порядна людина...

— Можете бути певні, пане...

— Ні, не так. Я хочу урочистої обіцянки. Як лишиться Катря сама, будете її боронити? Не дозволите нікому образити її чи скривдити? Будете для неї братом?

— Буду.

— Даєте мені слово?

— Даю.

Науменко міцно стиснув його руку.

— Я вам вірю.

Удосвіта Роберто і Петро від'їхали з Санта-Клари.

Роберто був сердитий, хмурився і бурмотів:

— Старий дурень, не міг вмерти на тиждень пізніше!

12

Перші дні після повороту Чічіти з Мар-дель-Пляти буди повні приємних вражень.

Зустріч з Ельвірою, що її Чічіта гак довго не бачила, і довгі розмови з нею про своє щастя; господарювання у своєму чепурненькому помешканні; радість Біжу, що під час від'їзду Чічіти лишилась у Ельвіри і тепер не знала, як краще виказати свою відданість і вірність; замовлення суконь з гарних тканин, що їх їй подарував Орландо, все не тішило Чічіту і заповнювало час, але не могло заступити їй постійного перебування в Орландовому товаристві, до якого вона звикла улітку.

Чічіта, що так відважно розв'язувала свої справи, якось соромилась спитати Орландо, чому б їм не мешкати разом. Він також не заводив про не розмови. Вони повернулися кожен до свого помешкання і бачились щодня, але Орландо вже не міг присвячувати їй багато часу. Театр, де він щоденно виступав, та різні справи і побачення, зв'язані з його театральною діяльністю, постійно відривали його від неї.

Іноді вони виходили разом, іноді Орландо проводив довгі години у Чічіти, і тоді вона була щаслива. Але він відходив і лишав по собі порожнечу і смуток.

Так було сьогодні. Вони сиділи так затишно удвох, далеко від цілого світу. Але Орландо мусів кудись поспішати, і Чічіта лишилась сама. Їй було сумно, не хотілось нічого робити. Вона скублилась на канапі, і щоб не почувати себе так самотньо, залучила радіо.

"Останньої ночі ти знов мені снилась,

Незабутня, кохана, де ти згубилась", — заспівав солодкий тенор.

Вона пересунула вказівку і трапила на друге популярне болеро:

"Цілуй мене довго, цілуй мене ще раз

Так, мов це наше останнє спіткання

Знаю, прийде час,

І втрачу, ой, втрачу тебе і кохання..." — пристрасно співав жіночий голос.

— Чому у піснях, де співають про кохання, стільки туги? — думала Чічіта. — Чому побіч з радістю йде обава її втратити? Чому за молодістю йде старість і за життям смерть?

А з радіо лунав вальс:

"Що зробили зі мною твої очі?

Це кохання чи тільки мана?

В серці смуток, і довгії ночі

Без тебе я журюся сама ..."

Задзвонив телефон.

— Певно, Леон хоче спитати, чи не дуже мені сумно без нього, прийшло Чічіті на думку.

— Олла, — скликнула вона приязливо.

— Олла, — відповів жіночий голос. — Орланда немає з тобою?

— Нема, а хто це питає?

— Твоя приятелька, що завжди тобі бажала добра, а ти їй віддячила чорною зрадою.

Чічіта пізнала Лолі. Мабуть, хоче помиритися. Що ж, у мене не має злости до неї.

— Чого тобі треба?

— Мені? Нічого! Хотіла розважити тебе, бо знала, що ти нудишся сама.

— Ти втрапила, хоч воно й дивно, бо так рідко буває.

— Тепер буде траплятися частіше, я певна!

— Звідки ця певність?

— Бідолаха! Може, ти й справді не знаєш?

Чому вона не повісила слухавку, хіба не зрозуміла, що від Лолі нічого сподіватись ані щирости, ані доброзичливости?

— Невже Орландо забув тебе попередити, що сьогодні повертається його жінка?

— Жінка?

— Авжеж! Жінка! Артистка Луїза Веласко, що завжди грає з ним разом. Чи він тебе не повідомив і про те, що він жонатий?

Чому вона так міцно притулила до вуха слухавку і дозволила, щоб через неї точилась отрута і капала вогнем на серце?

— Може, він не вважав за потрібне розмовами про жінку затьмарювати любовну пригоду, що все одно мала тривати лише під час літніх вакацій?

— Ти брешеш!

— Ха-ха! Брешу? Увесь Буенос-Айрес знає подружжя Орландо-Веласко. Дуже добре підібрана пара. Живуть досі, як молодята. Звичайно, коли не надавати значення деяким маленьким зрадам. Та хто ж цього не вибачить такому чарівникові, як Орландо?

— Зміюко!

— Не самі горлички на світі! Цнотливі горлички, що ніколи не погодяться бути утриманками.

Нарешті Чічіта кинула слухавку і стояла, приголомшена. В голові мішались думки.

— Скільки ж правди в словах Лолі? — питала вона себе.

Чічіта розуміла, що правди багато. Згадувала дещо з недавнього минулого. Луїза?

Так ось про яку Луїзу розпитував Санчес. І як спокійно збрехав Леон. Актор, звик удавати. Невже він дійсно дивився на наше кохання, як на літню пригоду? А я віддала йому душу і тіло.

Вона схопила телефон і тремтячою рукою набрала Орландове число.

— Олла, я слухаю, — відповів він.

Що вона має казати? З чого почне? Поки вагалась, почула, як він мовив недбало.

— Мабуть, помилка, — і повісив слухавку.

Кому це він пояснив? Хто там біля нього? Вона, Луїза, його жінка, що живе з ним, у його помешканні. Вона сьогодні приїхала, вони давно не бачились. Тепер вони разом, милуються... Знести це було неможливо.

Вона знову схопила телефон.

— Леон, я мушу тебе бачити.

— Сьогодні вже пізно.

— Ще тільки десята година.

— Я занятий, приїду завтра вранці.

— Я прохаю тебе приїхати, зараз.

— Це неможливо. Добраніч!

Ці лаконічні відповіді! Щоб вона не домислилась, з ким він балакає.

У безсилому розпачі Чічіта заридала і так в сльозах і заснула.

13

Орландо прийшов раненько. Чічіта тільки ще розплющила очі. Він приніс китицю квітів, посміхався чарівно, ніжно привітався з Чічітою.

Поводиться зовсім так, як Біжу, коли щось накоїть.

— Що за спіх такий був учора увечері? На що я тобі був потрібний?

— Я тільки хотіла тебе спитати, який подарунок привезла тобі жінка.

— Ось воно що!

— Так тільки усього!

Орландо похмурнів.

— Мені дуже прикро, що ти довідалась про це не від мене.

— Ти мав час оповісти мені.

— Послухай, Чічіто! — він хотів взяти її руку.

— Не доторкайся до мене! Ошуканець!

— Я ніколи тобі нічого не обіцяв.

— Не обіцяв, але брехав мені! Брехав від першого до останнього дня.

— Чічіто!

— Не підходь. Між нами немає нічого, крім цієї брехні... Іди до неї. Я тебе більше не кохаю, — репетувала Чічіта, — я не хочу тебе бачити. Йди геть!

— Ти справді хочеш, щоб я пішов?

— Йди геть! — і Чічіта заголосила, опустивши голову на руки.

Зараз Леон підійде, обійме, буде виправдуватись, думала Чічіта, а я не піддамся, я

відштовхну його, прожену. Він ошуканець, баламут, він лихий, він підлий, я не дозволю йому доторкнутись до себе.

Але ніхто не наближався до неї. Пройшла хвилина — друга, Чічіта підвела голову. У хаті нікого не було.

— Леон! — гукнула Чічіта, але ніхто не відізвався. — Він пішов, — зрозуміла вона, пішов, як я наказувала. Пішов назавше, і я ніколи його не побачу, не пригорну до серця, не буду гратись його кучерями.

Цілий день вона не виходила з дому, прислухуючись до кожного шарудіння, чекала, чи не задзвонить дзвінок біля дверей, чи у телефоні.

Увечері не стерпіла і зателефонувала до Орlando.

— Це я, — відповіла вона на його запитання і схлипнула.

— Я зараз приїду, — коротко мовив він і незабаром уже був у Чічіти.

— Я не можу жити без тебе, — пошепки мовила вона, пристрасно обіймаючи його.

Орlando пестив її, як малу дитину і казав:

— Вір мені, що я все збирався тобі сказати... Це не так легко, як видається...

Чічіта мовчала.

— Мої відносини з Луїзою не зовсім звичайні. Властиво, ми не одружені.

— Як? — скрикнула Чічіта.

— Наш союз не оформлено ані в цивільній, ані в церковній установах. Проте я зв'язаний міцніше, ніж контрактом чи таїнством, Я усе тобі оповім, і ти мусиш зрозуміти і повірити мені. Свою артистичну кар'єру я завдячую Луїзі.

— Не вона дала тобі твій талант, це дар Божий, — відгукнулась Чічіта.

— Так, але вона допомогла його виявити, вийти на широкий шлях. Коли ми зустрілись, вона була в розквіті своєї артистичної кар'єри. Вона стояла на чолі театральної антрепризи, куди я увійшов як третьорядний актор.

— Ти б і сам пробив собі дорогу.

— Можливо, але тільки той, хто сам нею йшов, знає, як важко її пробивати.

— Ти кохав її?

— Її трудно було не покохати. У неї було все, що вабить нас у жінці. Врода, грація, приязна вдача, талант.

— Як ти її вихваляєш!

— Ти ж хочеш правди!

— Чому ви не одружились?

— Луїза не схотіла. Вона старша від мене. Вона казала, що не хоче мене зв'язувати, щоб я був вільний, коли когось покохаю.

— Виходить, ти мене не кохаєш?

— Чічіта, зрозумій мене! Ця жінка присвятила мені своє життя. Її молодість минула. Навіть у театрі вона давно перейшла на ролі старих жінок. Вона хворіє, може, не житиме довго, Я не можу покинути її,

— Ти все ще її кохаєш!

— Можливо, але це не те почуття, що я маю до тебе.

— Чому ж ти їй, а не мені віддаєш першенство?

— У тебе молодість, у тебе все життя, а у неї старість і смерть.

— Що ж ми будемо робити.

— Жити, як жили. Зустрічатись, любитися..

— Ховаючись?

— Іншого способу немає.

— А коли я не погоджуся?

— Ти мусиш погодитись. — Орlando жадібно пригорнув її до себе і вп'явся поцілунком в її уста.

Вона не противилась.

Від нього дня спокій покинув Чічіту. Хвилювання і турботи наповнили її життя. Особливо нестерпно було вночі. Вона забула, як спати усю ніч безпросипу. По кілька разів прокидалась серед ночі і вдивлялась у темряву невсипущими очима. Думки летіли до Орlando і малювали образи, що будили заздрість і лють.

Вона хапала телефон і метушливо зазначала число.

— Олла! — чула вона знайомий голос.

— Це я, я трачу розум, я не можу більше, мій терпець увірвався!

— Ви помилились, — переривав її Орlando часом спокійно, часом з обуренням і вішав слухавку.

При побаченні він вимовляв їй.

— Нащо ти це робиш?

— Я збожеволію, я не можу знести того, що ти з нею...

— Я вже сто разів казав тобі: це хвора, немолода жінка. Вона не вабить мене, але вона віддала мені свої найкращі роки.

— Найкращі роки! Речення зі старих мелодрам! Хіба ти не віддавав їй своїх років? Або я не віддаю тобі свою молодість?

— То не віддавай, я не вимагаю від тебе жертв — вибухав Орlando.

— Бо ти не кохаєш мене більше. Я тобі не потрібна, ти хочеш позбавитись мене, — ридала Чічіта.

— Ти знаєш, що це неправда, — м'якшав Орlando і пригортав її до себе. — Навіщо ти мучиш мене, Чічіто? Чому марнуєш ті години, що ми можемо бути разом?

Вона затихала, але. такі сцени повторювались щораз частіше і псували їм обом життя.

Щоб розважити Чічіту, Орlando почав виходити з нею після театру, запроваджував її на вечірки, на товариські забави артистів.

Тоді Чічіта оживала. Очі її блищали, обличчя світилось радістю, і було не дивно, що її радо зустрічали усюди, її товариством цікавились і шукали його.

Тільки один приятель Орlando не поділяв загальної симпатії до Чічіти. Це був Санчес, що докучав їй ще в Мар-дель-Пляті, а тепер остаточно остогид.

Як тільки вона приходила з Орlando кудись на забаву, Санчес випадково чи

навмисне вже був біля них. Підходив, вдавався з розмовою до Орландо, а на Чічіту майже не звертав уваги, але вона почувала течію ворожнечі, що простувала з нього до неї, і зненавиділа його також.

— Чому ти не відженеш його раз назавжди? — питала вона Орланда.

— Хіба я можу це зробити? Він мій старий знайомий і не раз давав мені доказ своєї приязні.

— Він за щось мене не зносить!

— Це твої вигадки, — заспокоював її Орландо, а сам знав, що вона має рацію.

Санчес був дійсно його старий приятель, але Луїзу знав Санчес ще давніше і був її найщирішим і найвідданішим прихильником. Так повелося здавна. Луїза була молода красуня з блискучими надіями, коли він познайомився з нею. Бридкий і незначний Санчес розумів, що він не пара для неї, і не дозволив незбутним надіям опанувати себе. Він тільки дбав про те, щоб бути біля неї і робив все можливе, щоб отримати ангажемент у тому театрі, де грала вона.

Пізніше, коли Луїза закохалась в Орландові, він не обурився на неї. Йому видалось цілком природнім, що її вибір впав на талановитого вродливого чоловіка, найкращого з її оточення. Він навіть переніс частину свого почуття до Луїзи на її вибрана і охороняв їх зв'язок, як міг. Він знав, як багато значив для Луїзи Орландо і старався зберегти його для неї. Під час його любовних пригод, він слідкував за ними і оскільки міг, допомагав їх скорішому закінченню. Тепер він був дуже схвилюваний. Він бачив, що Орландо дуже захопився Чічітою, і побоювався, що нелегко буде знайти засіб, щоб відштовхнути його від неї. Проте він вперто шукав способу.

14

"Ти пригадуєш собі, що сьогодні бенкет на честь еспанських артистів? — спитала одного дня Чічіта. — Ти ж поведеш мене туди?"

Орландо відповів не зразу. Він побоювався, що Луїза, еспанка родом, схоче також привітати своїх земляків. Це могло утворити неприємну ситуацію.

— Невже ти мені відмовиш? Мені так хочеться піти! — підлещувалась Чічіта. — Я навмисне не одягала свою тафтову сукню, щоб пишатися в ній сьогодні.

Орландові й самому хотілося бути на прийнятті в супроводі гарненької принадної Чічіти.

"Луїза ще слаба і певно не схоче ризикувати здоров'ям", — подумав він і пообіцяв Чічіті заїхати увечорі за нею.

Не дарма хотілось Чічіті бути на бенкеті. Увесь цвіт столиці з'їхався до Альвеар Паласу. Елегантна різнобарвна юрба заповнила усі його сальони, і Чічіта радісно змішалася з нею. Вона знала, що її врода, і одяг, і провідник її — Орландо, дають їй право на почесне місце у цій юрбі, і це тішило її і підіймало настрої.

Вона танцювала, кидала привітання знайомим, а тепер стояла з келехом у руці і пила маленькими ковтками холодне іскристе вино, що злегка лоскотало горло і

вогниками розпливалось по тілі.

Орландо з замилюванням оглядав Чічіту. Зеленкуватий шовк сукні відтіняв золотисту матовість її плечей, широкі згортки спідниці підкреслювали грацію її тоненького стану. Очі її блищали, все обличчя світилось втіхою.

— Ти задоволена?

— Шалено! Все складається так гарно, навіть і те, що не видно нашого приятеля Санчеса, засміялась Чічіта і в той самий момент побачила його здалека поруч з поставною жінкою в чорній оксамитній сукні.

Чортяка! таки з'явився. І де він вишукав собі таку паву?

Орландо узяв її за лікоть і прошепотів:

— Ми мусимо піти...

— Куди? — здивовано скрикнула Чічіта.

— Куди-небудь. додому, до якогось дансінгу.

— Чому, коли тут гарно?

Орландо трохи зблід і стиснув губи:

— Ходім!

Раптом Чічіта зрозуміла: жінка у чорнім оксамиті — Луїза, і Санчес привіз її з якимсь паскудним наміром.

— Я не маю чого або від кого втікати, — скипіла вона.

Орландо міцніше стиснув її лікоть.

Санчес майже силою привіз Луїзу на бенкет. Він уложив собі план, що видавався йому дуже доречним. Давно вже, помалу, оповів він Луїзі Орландову "небезпечну пригоду", як він характеризував його роман з Чічітою. Це не зробило на Луїзу великого враження, бо вона вже давно звикла до зрад і терпеливо їх переносила, розуміючи, що сценами та заздрістю Орланда не втримаєш. Але Санчес вмовляв її щоденно:

— Дівчина вчепилась за нього і легко не випустить. Це бездушна пройдисвітка, що дбає тільки про свою користь. Вона зруйнує його кар'єру і занапастить його життя.

На яких підставах зробив він ці висновки? Де він знайшов такі темні фарби для малювання образу Чічіти? Хто його знає! Але він був переконаний, що каже правду, і може тому Луїза йому повірила. Вона згодилась на рішучий крок не тому, щоб зберегти Орланда для себе, а тому, щоб врятувати його від загибелі.

Санчес плянував так:

— Ми приїдемо на бенкет і зустрінемося ніби несподівано. Леон не наважиться образити вас перед усім театральним світом, він занадто вас шанує. Він приєднається до нас. і пройдисвітка буде посоромлена. Як особа свавільна і нестримана, вона вчинить якийсь вибрик і ним згубить себе в очах Леона!

Після довгих вагань, Луїза дала себе намовити і поїхала до Альвеао Паласу. Чому ж, побачивши Орланда з Чічітою, вона несподівано свого рішення відцуралась? Чи злякалась вона останнього кроку, чи дійсно почула, що слаба? Санчес не міг не з'ясувати, але Луїза так неухитно вимагала, щоб він завіз її додому, що він мусів

погодитись.

Тому коли Орlando в супроводі Чічіти, що ледве стримувала сльози, виходили до вестібюлю, вони майже наштовхнулись на Луїзу з Санчесом, що також поспішали до виходу.

Відступу не було. Усі в замішанні спинились і хвилину напружено мовчали.

Тоді Санчес мовив:

— Сподіваюсь, що ти відпроводиш свою дружину додому. Я берусь посадити до таксі цю особу.

Це було вже забагато для Чічіти.

— Падлюка! — скликнула вона і, підскачовши до Санчеса, двічі ляснула його по обличчі.

Від цієї хвили все змішалось, і ніхто не міг точно пригадати, як вони опинились у сусідній комісарії, де черговий урядовець з зацікавленням їх розглядав.

У Чічіти все ще був розлютований вигляд, розтріпаний Санчес даремно намагався направити свою краватку. Луїза стомлена, зістаріла, ледве трималась на ногах і важко дихала, лише Орlando заховував зневажливий спокій.

— Що сталося? — спитав урядовець.

Виступив Санчес:

— Ця скандальна дівчина нахабно втручається до чужого подружжя і порушує життя поважної дружини...

— Дружини? — спалахнула Чічіта. — Вона така сама дружина, як я.

— Ви не смієте! — скрикнув Санчес.

Урядовець підняв догори руки.

— Хвилинку, хвилинку! Прошу заховувати спокій. Почнемо по порядку. Ваше ім'я і прізвище? — вдавсь він до Орlando.

— Леон Орlando.

— Наш славетний артист? Вибачте, в присмерку не впізнав вас. Одна з цих пань ваша дружина?

Орlando швидко відповів:

— Я не жонатий. — І подумав з огидою — сцена з французького фарсу.

Урядовець посміхнувся:

— Розумію, розумію, маленька жіноча свара на тлі взаємної заздрости... Хто з присутніх хоче зложити скаргу?

Скарги ніхто не зложив.

— Бажають присутні, щоб було складено акт для ствердження подій?

— У цьому немає ніякої потреби, — відказав Орlando і, нахилиючись до урядовця, почав мурмотіти: — так само і до преси... буду дуже вдячний. дрібний випадок.. зайві поголоски... — було чути окремі слова.

Урядовець, співчуваючи, потакнув головою.

Орlando витяг з кишені два квитки, що завше мав з собою і передав урядовцеві.

— Важні на дві ложі до нашого театру. Як схочете пізніше знову завітати до нас, то

буду вам радо служити.

Через хвилинку усі вийшли з комісаріату. Дрібненький дощик неприємно хльоськав лице. Було холодно і прикро.

Орlando мовив ні до кого не звертаючись.

— Я відпровожу сеньйориту і зараз повернуся додому.

Це "додому" як батогом стьобнуло Чічіту.

— Не потребую твоєї ласки, — вигукнула вона і побігла вздовж вулиці, хлюпаючи по калюжах золотими черевичками.

Орlando рушив було за нею, але назустріч їхало порожнє таксі, і вона вскочили в нього.

Цього разу Чічіта не плакала. Розпач у війшов так глибоко їй в душу, що зовні його не було помітно. Усе в ній завмерло, і коли на другий день прийшов лист від Орtанда, вона майже байуже прочитала його.

Він повідомляв, що прийняв пропозицію їхати на гастролі до Чилі, куди негайно від'їжджає.

Лист був короткий. У ньому не було згадки про майбутнє, ані споминів про минуле.

— Все одно... все одно... — шепотіла Чічіта. Вона знала, що це кінець

15

Заняття в університеті йшли повним ходом, і Петро з головою упірнув в університетське життя. Увесь його час був поділений між аудиторіями, лабораторіями і бібліотеками. Мати навіть почала непокоїтись, чи не перепрацюється синок, і посилала його до лікаря, щоб той приписав йому якісь вітаміни, але Петро тільки всміхався. Ще ніколи не почував він себе таким бадьорим і сильним.

Про Чічіту він згадував не раз, але відганяв ці спогади, бо болючий слід ще не зовсім загоївся в серці.

Одного дня, під час обіду, задзвонив телефон і знайомий голос спитав:

— Що ти робиш?

— Обідаю.

— Після обіду негайно приходь!

Петро мав їхати пополудні на поважний виклад, мав побачення у лабораторії, але йому і на думку не спало не послухатись. Він. похапцем пообідав і поспішив до Чічіти. Він знову попав до неї в полон.

Знов біг до неї, як покличе, сидів у неї, поки дозволяє, виконував усі її бажання і примхи.

Властиво цим разом Петро не мав багато підстав скаржитися. Чічіта поводитася з ним далеко краще, ніж раніш. Мало, але приязно розмовляла з ним, рідко гнівалася, покірно ходила з ним до кіна, або на прогулянку, як він її запрошував. Гроші, що Петро заробив у літі, давали йому цю можливість, і він міг би вважати, що все йде якнайкраще, коли б він не бачив, що спокій Чічітин якийсь ненатуральний, а відсутність вибухів гніву, що до них так звик колись Петро, це апатія, що опанувала усю

її істоту.

Часом під час веселого фільму чи вистави, Петро спостерігав такий сум на Чічітиному обличчі, а погляд її, спрямований в одну точку, був такий безнадійний, що Петрові ставало ніяково, ніби він самовільно втручався до чужої таємниці.

— Що з тобою Чічіто? — питав він часом.

— Нічогісінько.

— Ти не така, як була раніш.

— Зробилась стара та погана?

— Ні, але зовсім змінилась.

— Все живе постійно міняється. Хіба це не викладають у вас в університеті?

— Я б так радо щось тобі зробив.

— Що саме?

— Чимсь допоміг тобі у твоїх турботах.

— Немає у мене турбот.

— Якось розвеселив би тебе.

— Хіба я не весела?

— Ні, ти живеш немов в напівсні, я не бачу того життєвого проміння, що світилося в тобі колись.

— Яке ще там проміння? Відчепись ти від мене, прошу тебе, — вибухала нарешті Чічіта, але і вибухала не так, як раніш.

Часом Петро боязко починав:

— Чому ти не поважно ставишся до мене, Чічіто?

— Як це, не поважно?

— Не хочеш зрозуміти, що я тебе кохаю.

— Що ти тямиш у коханні?

— Я не дитина.

— А хто ж ти?

— Ми з тобою майже одного віку.

— Таке вигадав! Дівчина 20 років це закінчена жіноча істота, а хлопець 19 років — це учень.

— Чим я винен, що тепер треба так довго вчитись. Я маю почуття дорослої людини.

— Дай мені спокій зі своїми почуттями!

— Навіщо ж ти мене кличеш?

— Бо мені сумно, бо ти добрий хлопець, бо я люблю тебе.

— Не так, як я хочу!

— Як тобі все не до вподоби, то не приходь!

Петро замовк.

Тільки Ельвірі помалу оповіла Чічіта своє горе, і знайшла в ній зрозуміння і співчуття. Часто приходила Чічіта до своєї тітки і просиджувала з нею довгі години, в розмовах або в мовчанні, що було сповнене сердечною близькістю і заспокоює більш,

ніж слова.

Одного ранку Чічіта прийшла, коли Ельвіра ледве прокинулась і ще лежала у ліжку.

Чічіта тихенько підійшла до неї.

— Щось сталося? — спитала Ельвіра.

— Так тьотю, щось страшно!

Чічіта впала навколішки на килимок перед ліжком і прошепотіла:

— Я вагітна!

Блискавкою промайнула думка у Ельвіри:

— І це її не минуло. Бідне дівча!

Ельвіра уявила собі увесь тягар, що спаде на її голову. Усі забобони, плітки, осуди. Труднощі, що неминуче виникнуть. Як буде злісно тішитись її ласкава невісточка, Чічітіна мати, як буде твердити де треба і не треба:

— Що я казала? У всьому винна Ельвіра, бо завжди потурала своїй свавільній племінниці.

Вона обняла Чічіту і непевним голосом спитала :

— Може, як Леон довідається, то повернеться до тебе і одружиться з тобою?

Чічіта аж підскочила, як на пружині.

— Про це не може бути мови!

Ельвіра глянула на неї, і звідкись виринула думка:

— Якщо народиться хлопчик, то буде подібний до Чічіти, а тим самим і до мене.

Вона пригорнула до себе Чічіту.

— Не журись, усе полагодиться. Як будеш на поступі, то поїдемо до Кордоби, там є добрі санаторії. Перебудемо, поки будеш годувати дитинку, тоді повернемось і, якщо вона тобі заважатиме, то я візьму її до себе і буду доглядати.

Чічіта заплакала.

— Тьотю, я боюся... я зроблю аборт.

— Не смієш зробити такого злочину, — скрикнула Ельвіра і майже пошепки додала, — а як посмієш, то я відречусь від тебе і прокляну.

Чічіта подивилась на тітку і, вражена, перше у житті помітила, що Ельвірині очі палахкотіли, як розпечене вугілля.

16

Петро здибався з Робертом в університеті, де, захоплений Чічітою, він тепер мало бував.

— Де ти знову пропадаєш, скрикнув Роберто. — не видко тебе ані на викладах, ані в лабораторіях.

Петро щось пробурмотів у відповідь.

— Я вчора повернувся з Санта-Клари, був там три дні. Шукав тебе, щоб запросити їхати зі мною, але куди там, ніде тебе не піймаєш.

— Як там усі маються?

- Живуть собі потихеньку.
- Бачив моїх земляків?
- Та ти що, забув чи здурів?
- Що таке? Я нічого, не розумію.
- Та ти справді не знаєш? Науменко вмер вже з місяць тому.
- Вмер?
- Я гадав, що тебе першого сповістили.
- Ніхто мене не повідомив. А що з Катрусею?
- Вона виїхала майже відразу після батькової смерти.
- Куди?
- Казали до Буенос-Айресу, а куди саме, не знаю.

Звістка про смерть Науменка дуже вразила Петра. Він відразу пригадав собі свою останню з ним розмову.

— Бідолаха! Він передбачав свою близьку смерть. А моя обіцянка? — гостро згадалось йому. — Як я її сповнив?

Даремно заспокоював він закиди сумління тим, що не знав про смерть земляка, свідомість своєї вини не залишала його.

— Треба відшукати Катрю, щоб хоч частково дотримати слова, — вирішив він.

Єдине місце, де він мав надію довідатись про неї, була фабрика риб'ячого трану, і отже другого дня зранку він поїхав туди.

Цим разом на маленькій станції нікого знайомого не було і, тому що іншого способу не трапилось, Петро пішки помандрував через степ.

Дорога видалась йому довга. Іти самому багнистою стежкою, це не те, що їхати бричкою у милім товаристві. Проте мандрівка мала свою приємність. Осіннє сонце світило приязно, степ зеленів. У траві скрекотіли цвіркуни, пташки літали низько над землею, і присутність Петра, як видно, їх не лякала.

— Чого тільки не придумали люди для своєї втіхи, театри, кіно, спортові вистави, різні перегони, футболи, проте ніщо так не тішить людину, як єднання з природою і безпосереднє відчуття її. — Так роздумував Петро, забуваючи, що до кіно він ходить тричі на тиждень, а єднатись з природою не вибереться й тричі на місяць. — Скільки таємниць заховує природа і як мало їх знає людина. Наприклад, як міг Науменко передбачати, що скоро вмере? — А що мене чекає? Якби можна було заглянути за тьмяну завісу і довідатись хоть дещо про свою долю! Чи попаду я колись на свою незнану Україну, що її з такою тугою згадують батьки, і як потраплю, то як себе там почуватиму? Чи звикну до морозів, я, що ніколи не бачив снігу, і ще важніше, чи знайду взаємне зрозуміння з людьми, що перейшли через такі страждання, такі злидні, я, що живу у міщанському добробуті? Чи не буду тужити за Аргентиною, яку кохаю, де виріс і до звичаїв якої звик?

Як завжди, думка його навернулась до Чічіти.

— Що б таке зробити, щоб заслужити її кохання, переконати її, що він не нікчемний хлопець?

Добре було б вчинити якийсь мужній подвиг. Наприклад: перелетіти через океан маленьким літаком. Але це вже зроблено і перероблено. Ліпше піти добровільно на війну і вмерти там славною смертю. Але війна недавно скінчилась, а брати участь у підпільній боротьбі Петро не наважався, та й хто зна, чи довідалась би Чічіта про його лицарську смерть. Писав же поет про наших великих лицарів:

"Лежать вони покинутими в полі

І без хрестів могили їх".

Та врешті йому, мертвому, вже було б і байдуже. Треба шукати інших шляхів.

Мрії понесли Петра далі:

Він відомий інженер. Його проект отримує першу премію, і йому доручають величезну будівлю. Він заробляє силу грошей, новеньким спортовим автом приїжджає по Чічіту.

— Це твоє власне? — питає вона підлесливо.

— Так, це я купив тимчасово, байдуже відповідає він. — Лінкольн, що я його замовив на фабриці, прийде через два місяці.

Вони сідають і їдуть з швидкістю 140 кілометрів на годину просто на аеродром. Там на них чекає чотирьохмоторовий літак, який несе їх понад хмари.

Тут Петро спіткнувся і трохи не заорав носом землю. Повертаючись в цей спосіб до дійсності, він побачив перед собою вербовий гайок і знайомий дім на стовпах.

З людей нікого не було видно.

Петро обійшов дім навколо, гукав, плескав у долоні, заглянув на фабрику. Там не було ні робітників, ані ознак життя, хоч день був буденний.

Він стояв у нерішучості, не знаючи, що робити, коли з-поза кущів вийшов Василь Михайлович, тримаючи за ноги дві зарізані качки.

— Це ви? — зрадів він, пізнаючи Петра, — а я думав, хтось з хазяїнів фабрики, та й не спішив одзиватись.

Петро привітався.

— Ви тут зовсім один? А де ж ваша родина? Де робітники?

— Лизавета Іванівна зараз повернеться, вона поїхала з Катрею по сусідству.

— То й Катря у вас? — з полегшенням спитав Петро.

— У нас. А добре ви зробили, що прийшли. Мої пані доручили мені розшукати вас, а де я вас знайду? Шукай зайця у леваді!

— Я дав покійному Науменкові свою адресу

— Так і Катруся казала, але знаєте жіночу вдачу. При переїзді кудись її засунула і не може знайти. Та не можна її обвинувачувати, зовсім було запаморочилась дівчина. Ви ж знаєте про нещастя?

— Довідався вчора.

— Так, так, короткий наш вік, — зітхнув Василь Михайлович. Метушиться людина, планує щось, мучиться, а тут смерть. Все кінчається, раніш, або пізніш. Ось і фабрику нашу зачиняють.

— Та я бачу, що вона не працює і робітників не видно.

— Кажуть хазяїни, що не варто працювати, не дає прибутку.

— А що ви думаєте робити?

— Поїдемо до Ріо-Негро. Мене вже давно туди кличуть на яблуневе господарство, як садовода. Останні дні тут живемо. Ліквідуємо живність, — показав він на зарізаних качок.

— А Катря?

— Певно також поїде з нами, бо з тою дурною маркізою вона жити не схоче.

— Якою маркізою?

— З Науменчихою, — своєю матір'ю.

— Я не знав, що пані Науменко французького походження.

— Бісового вона походження! — з переконанням мовив Василь Михайлович.

— Щось не зрозумію...

— Поїхав я до неї сповістити про смерть чоловіка, ну і ясна річ, не витримав, дещо висловив про її поведінку, а вона мені на це: "Як ви смієте мені докоряти? Ви мужик, а я внучка французьких маркізів". Ну я не стерпів, кажу: "Я мужик, це правда, але ж і ви того самого роду, бо я вашого діда пам'ятаю, як був я хлопцем, то жив з ним в однім селі, називався він Іван Цьоцюр, по вуличному Перепелиця, і був він не маркіз, а щетинник, свинячу щетину скуповував". Вона хоч би бровою повела і каже: "Про діда не знаю, а онука маркізів я по жіночій лінії". Я рота роззявив і не знайшов, що вже їй і казати. Та й що ти будеш балакати з такою клятою жінкою.

На дорозі застукотіли колеса.

— Ось і наші повертаються, — сказав Василь Михайлович.

Бричка загрюкотіла ближче, і за хвилину Михась привіз Лизавету Іванівну і Катрю.

Петро уявляв собі, що Катря зовсім пригнічена, вбита горем, але вона виглядала, як маків цвіт, може, тому, що щічки її чомусь палали. Чорна суконка не перешкоджала враженню свіжості і чистоти, що справляла її постать, і тільки підкреслювала тендітність її стану. Вітаючи Петра, вона навіть усміхнулась.

Лизавета Іванівна відразу почала клопотатись.

— Василю, підкинь дров до грубки. Михасю, скуби качок. Катрю, покриши яблука.

— А я що маю робити, — спитав Петро, чуючи ці розпорядження.

— І вам діло знайдеться. Покищо помагайте Катрі, а там побачимо.

— Якщо вам не дуже боляче, то розкажіть мені, як все сталося, — мовив Петро, сидючи біля Катрі.

— Все скоїлось так швидко... — відповіла вона. — Батько почував себе як завжди, не скаржився ні на що. Пішов спати і за хвилину покликав мене. Я ще не лягала і зараз пішла до нього. Але вже було пізно. Він був непритомний. Хлипнув кілька разів і затих... навіки.

Прозора сльоза капнула на її руку.

— Вибачте, що я навернув вас до вашого жалю.

— Мій жаль завжди зі мною. Я мусіла вам розповісти. Батько так поважав вас.

— За віщо мене поважати? — щиро здивувався Петро.

- Батько певно знав, за що!
- Що ви наміряєтесь робити?
- Якщо не знайду якусь посаду, то доведеться їхати до Ріо-Негро.
- А як же ваші пляни про дальшу освіту?
- Тоді прийдеться покищо їх відкласти.

Під доречним керівництвом Лизавети Іванівни обід швидко поспів, і хоч Петро спробував відмовлятися, його посадили обідати.

— Хто його знає, коли ще зможемо вас частувати. — зітхнула Лізавета Іванівна. — Найдовше місяць тут побудемо, а тоді прийдеться від'їжджати.

— Не журись, стара, дасть Господь, приживемось і у новій оселі, — потішав Василь Михайлович.

- Може й так, та все ж таки сумно лишати старе насиджене кубло.
- А мені після того, як я від'їхав з України, все одно де не жити, все чужина.

Тільки перед вечором від'їхав Петро, обіцяючи неодмінно прийти у неділю до церкви, де після Служби Божої мали правити панахиду за упокій душі Андрія Науменка.

Вдома Петро мав довгу розмову з матір'ю. Розповів їй сумну долю Науменка і Катрі, намалював симпатичні постаті її теперішніх опікунів, згадав і про маркізу. Не заощаджував ані слів, ані фарб.

І видно, що було його оповідання і барвисте і зворушливе, бо мати й охкала, і реготала і витирала з очей сльози.

— А що, якби запропонувати Катрі пожити у нас? — спитала вона нарешті.

— Мамо, я не наважувався тебе про це прохати! — скрикнув з вдячністю Петро. — Каятись не будеш. Вона тобі не буде тягарем. Навпаки! Це така дівчина, така дівчина!

Порадилися з батьком і вирішили, що у неділю Петро приведе усіх з церкви до себе додому на обід.

Чічіті також розповів Петро про Катрю. Вона щохвилі переривала його.

— Ох, бідолашна! Ох, який жах! Сама — самісінька на цілім світі!

Врешті проголосила:

— Привези її до мене!

До цього Петро не мав великої охоти, але Чічіта вже плянувала:

— Вона може спати зі мною, або на канапі. Яка вона на зріст? Трошки менша від мене? Я їй дам свою жовту сукню, та й синю також.

— Вона носить жалобу.

— Правда, але сукні можна пофарбувати.

Петро хотів пригасити Чічітин ентузіазм.

— Її не так цікавлять сукні, як тебе.

— Дурниці, немає на світі жінки, щоб не любила одягатись. Зрештою, це не твоя справа, я сама побачу...

Петро трохи злякався.

— Вони такі різні, — думав він і постановив не поспішати з цим знайомством.

У неділю в церкві Петро передав запрошення своїх батьків. Лизавета Іванівна спробувала було опиратися:

— Так як же, де так, та ми незнайомі.

— Я ж приїжджав до вас і незнайомий і не запрошений.

— Це друге діло...

— Буде тобі, стара, — перебив Василь Михайлович. — Хлопець добрий, то й батьки його, мабуть, — такі. Хоч бувають і винятки, — згадав він, мабуть, про Науменчиху. — Не слід відмовлятися від щирого запрошення.

Все відбулось якнайкраще. Спочатку Василь Михайлович тримав себе трохи насуплено, але протягом обіду виявилось, що його рідні Копичинці всього тільки у вісімнадцятих верствах від Гадячого, звідки походив Чубаренко. Обидва навіть учились там у галицькій торговельній школі, хоч і в різні часи.

Почались спогади.

— Пам'ятаєте "Модний Світ" і склад Сидоренка?

— А як же, це про нього співали:

"Оженився на дворянці,

Думав, буду дворянин.

Подививсь на пику вранці,

Пи́ка каже: міщани́н".

— А про кого було зложено пісню?

"Із себе персона значна,

Розумніший я від всіх.

Хоч назвисько і невдячне,

Бо це ж з діркою горіх".

— Це ж про Свистуна, того, що переробив своє прізвище на "Свістунов"...

— А лікаря Волинського пригадуєте собі?

— Ще й як! Він мене не раз оглядав. Завше чомусь рахував ребра хворого: одно, два, три, чотири... хмури́в чоло, зі́тхав...

— І все одно приписував касторки!

Обидва зареготали.

— Гастрономічний склад Бойка пам'ятаєте?

— Того, що ліпив назви "сотерн" чи "го-сотерн" на ті самі пляшки, в залежності від того, яке вино бажав собі покупець?

— Пам'ятаєте, який краєвид відкривався з гори, де стояв острог?

— Як же, як же! На Поділ, на Псьол, на Вельбівку, що ховалась серед бору. Може ви їздили човном по річці?

— Кожної неділі, повз Зелений Гай, де писала свої вірші Леся Українка, під Чернеччину і аж до самих Будищ, де Псьол тече широкою рікою.

— Як собі хочете, — промовив урочисто Василь Михайлович, — з такими спільними споминами ми з вами все одно, як родичі.

— Правда, — підтвердив Чубаренко. — Я ще ніколи тут нікого не зустрічав, з ким би було можна так побалакати про своє.

Тим часом пані Чубаренко об'єдналась з Лизаветою Іванівною на ґрунті кулінарних досягнень. Багато поважних приписів було обговорено і багато таємниць довірено: як зварити борщ, щоб він був червоний, як замісити тісто для вареників, щоб не було ані тверде, ані глевке, як варити повидла, щоб не скисли або не зацукрились.

Час від часу пані Чубаренко поглядала на Катрю.

— Люба дівчинка. Очі карі і волосся русяве. Така б була тепер моя Галя, — думала вона, згадуючи свою покійну донечку.

На загальній нараді було вирішено, що Катря переїде до Чубаренків якнайскоріше і відновить студії, що мусіла перервати.

17

Після драматичної розмови зі своєю племінницею, Ельвіра не зводила з неї очей, кликала її до себе, навіть сама до неї приходила, аж доки не переконалась, що Чічіта погодилась зі своїм станом і нічого недоброго не вдіє.

Тоді Ельвіра почала робити таємничі заходи. Кудись ходила, кудись телефонувала і одного дня сказала Чічіті:

— Наприкінці цього тижня я поїду на два-три дні до Танділю[8].

— І я з вами поїду, тіточко.

Замість того, щоб втішитись, як сподівалась Чічіта, Ельвіра відповіла:

— На жаль, це неможливо. Мене запросили мої співробітниці їхати з ними автом і для тебе місця не буде.

Проте, в призначений для від'їзду день, Ельвіра ні з ким не здибалась.

Раненько вийшла вона з дому і подалась на вулицю Лаваже, звідки срібне авто повезло її у той світ, що хоч і був цілком реальний, але лежав поза межами її життя; той світ, що вона тільки читала про нього та бачила його на екрані.

Мов у напівсні опинилась вона у великій залі з неймовірно блискучою підлогою, де урядовці виконували різні формальності так чемно, ніби просили перепрошення за турботи. Потім служники в сліпучо-білих одягах запровадили її до срібного коника, що з веселим здичанням знизився з неба.

В середині коника були несподівані своїми розмірами сальони, де комфортабельно вмістилося п'ятдесят пасажирів.

Біля Ельвіри сиділа гарненька дівчина. Вона махала хусткою у вікно і тяжко зітхала:

— Ах, а-а-а-ах!

З балькону аеростанції чорнявий хлопець трагічно махав капелюхом.

— Мій наречений, — мовила дівчина,

— Ви надовго розлучаетесь?

— На цілий місяць.

Літак рушив і покотився аеродромом.

— Ах, ах, а-а-ах, — зітхала дівчина, потім витерла сльози і дістала з валізки товстенну книгу.

"Цивільне право", зі здивуванням прочитала Ельвіра на обкладинці.

Дівчина помітила Ельвірин погляд і охоче пояснила:

— Я не повинна тратити ані хвилини, Я і мій наречений — обоє студіюємо право, і я прогавила багато часу. Коли я і цього року не складу іспитів, батько не пустить мене більше до Буенос-Айресу. Це буде такий жах, такий жах.

Дівчина з поспіхом відкрила книжку і похапцем перегортала сторінки. Нарешті втомилась, стихла і заснула.

Ельвіра всміхнулась і почала дивитись у вікно.

Літак вже був високо над землею. Червоний автобус, що повз по дорозі, ще було видко виразно, але корови на степу виглядали, як мухи. За пару хвилин зникли і корови і авта, і виступив загальний рисунок землі. Вся її поверхня була поділена на прямокутники, менші і більші, але усі строгої геометричної форми. Куди сягало око, усюди виднілись квадрати і чотирикутники — жовті, брунатні, зелені. Ельвіру здивувало, що зелених було так мало, бо їдучи на аеродром, вона бачила, що все навколо зеленіло.

Ельвірі часто снилось, що вона літає. Вона любила ці сни і сподівалась, що тепер переживе їх у дійсності, але теперішня подорож не мала нічого спільного з тими снами. Почуття льоту — не було. Літак ніби висів у повітрі і коли б не гудіння моторів та зміна пейзажу, то було б трудно повірити, що він посувається зі швидкістю понад 400 кілометрів на годину.

Зелені чотирикутники зникали. Барви робились одноманітними. Поверхня землі виглядала тепер як площа, брукована брунатними плитами. Часом на брунатному тлі рисувалась покручена лінія річки або контури міста.

Покоївка прилаштувала маленькі столики і принесла сніданок: каву, канапки, помаранчовий сік.

Голос, що ніби виходив зі стелі, промовив:

— Ми знаходимось на висоті 4.000 метрів. Наближаємось до міста Мендози, звідки почнемо переліт через Кордільєри.

На брунатному тлі вирисувалась блискуча біла пляма.

— Це знаменитий солончак, що лишився на місці озера, — пригадала Ельвіра, потім побачила нарис Мендози, але ані будинків, ані садків що ними славиться Мендоза, розглянути було не можна.

Чотирикутники зникли, на місце їх вирішувались кучеряві лінії гір.

— Бу-бу-бу, — гудів літак, набираючи висоту. Зненацька Ельвіра побачила просто перед собою високі гори, що заступали їм дорогу.

Літак простував на них, і перед його рішучим наступом гори розступились і станули поруч, але так близько, що думалось — ось-ось літак зачепиться за них крилом. Червоно-брунатні скелі були присипані снігом і блискотіли на сонці, як діаманти. Десять далеко долі плавали маленькі хмарки і під ними в яру виляла річка так

глибоко під кручами, що не можна було бачити, чи є в ній вода.

Дивна річ, у Ельвіри крутилось у голові, коли вона дивилась з балкона з четвертого, п'ятого поверху, а тепер вона спокійно гляділа в провалля з висоти шости тисяч метрів, і ніякого неприємного почуття не було, тільки радість і гордість за людину.

Незримий промовець проголосив:

— Ліворуч — Аконкаґуа, найвища точка Кордільєрів. Зовні — температура повітря — чотири ступні морозу.

У сальоні було тепло і затишно. Аконкаґуа заглянув у вікно, блимнув на сонці старою сивою головою і зник.

— Просимо прив'язатись пасом до фотелів. Ми переїхали через Аргентинсько-чилійський кордон і починаємо спускатись.

Ельвіра глянула на годинник. Три години пройшло, як вони вилетіли з Буенос-Айресу. Кордельєри перелетіли вони за двадцять хвилин. Колись військо Сан Мартіна потребувало шість місяців для свого славетного переходу.

Широкою спіралею кружляв літак над Сант-Яго, чилійською столицею. Щораз краще було видно вулиці, окремі будинки, авто, дерева.

Нарешті земля присунулась зовсім близько. Літак впав на неї, м'яко підскачив і рівно опівдні під'їхав до аеростанції.

Орландо сидів з Луїзою в ресторані готелю, де вони мешкали під час свого перебування в Чілі. Вони мовчки кінчали обідати. Луїза крадькома поглядала на Орланда. Видко було, що його думки були далеко. Між бровами різко зазначилася зморшка. Як вона була їй знайома, та зморшка! Колись вона знала, як її розправити. Колись!.. Тепер вона безсила.

Луїза повела очима по їдальні, і погляд її спинився на дзеркалі, де відбивався їх стіл. Як гарно виглядав Орландо! Роки, минаючи, не пошкодили його вроді. Сивизна, що почала торкати його кучері, тільки оздоблює його голову. А вона? Загалом її постать виглядає непогано. Світло-сіра сукня і темно-золоте, по-мистецькому помальоване волосся гармонізують дуже добре. Але обличчя! Як добре знала Луїза його дефекти. Скільки разів з боєм, з розпачем розглядала вона його в дзеркалі. Зморшки, мішки під очима. І самі очі, тьмяні з пожовклими білками, Хіба це ті самі очі, що були колись такі прозорі, такі повні життя?

Подали каву.

— Що ти збираєшся робити після обіду? — спитала Луїза.

— Поїду до театру. Хочу подивитись, як виходять нові декорації. Ти поїдеш зі мною?

— Ні, я краще полежу, я не дуже добре почуваюся.

Луїзі здалось, що Орландо зітхнув з полегшенням. Та й не дивно. Напруження їхніх відносин втомлює й пригнічує.

Коли Луїза переходила через голь, служник подав їй візитівку:

— Ця пані хоче вас бачити в дуже пильній і поважній справі, як вона каже. Я попрохав її зачекати в бібліотеці, поки ви скінчите обідати.

— "Ельвіра Лопес Ередія", — прочитала Луїза незнайоме для неї ім'я. Певно переводить збірку, або прохатиме про участь в добродійній виставі, подумала вона. У бібліотеці назустріч їй з крісла підвелась жінка. Луїза помітила, що вона була дуже бліда і що губи її злегка тремтіли.

Про що говорили ці дві немолоді жінки, що так по різному прожили своє життя? Які слова знайшла та, що ніколи не знала кохання? Які почуття збудила в тій, що поставила кохання понад усе? — це назавжди лишиться таємницею.

Вони говорили недовго, але на прощання обнялись, як сестри.

Ельвіра повернулася до Буенос-Айресу поважна й замислена, і того самого дня поїхала до церкви Матері Божої у Новій Помпеї. Навколішках ввійшла вона по сходах на другий поверх до каплиці, де стоїть чудотворна статуя Пречистої Матері, і молилась там довго і палко.

Луїза того самого вечора мала довгу розмову з Орландо, йшла та розмова від серця до серця, як вже давно не бувало між ними.

Луїза повідомила про своє остаточне рішення від'їхати до Іспанії, звідки вона походила і де мешкали її сестри. Вона вмовляла Орландові, що його обов'язок бути не біля неї, а біля тієї, що буде матір'ю його дитини, і піклуватися створінням, яке незабаром увійде у життя.

Орландо врешті погодився з нею, не відразу, але трошки скоріше, ніж вона сподівалась.

Луїза вирішила не зволікати свого від'їзду. Вона хотіла, щоб між її минулим і тим, що буде лише спогадом про колишню славу й щастя якнайшвидше ліг океан.

18

Катря переїхала до Чубаренків, і Петро почував задоволення, що його завжди спричиняє виконання обов'язку. Тепер він міг спокійно повернутися до Чічіти.

Відносини його з нею також тішили його. Видко було, що вона шукала його товариства, не лаяла його і не висміювала. Тільки не дозволяла висловлювати своє почуття.

— Я так давно кохаю тебе, Чічіто! — починав він.

— Давно! Отож я й кажу, що незабаром немовлята будуть вважати себе за наречених..

— Не глузуй з мого кохання!

— Дай спокій! Яке там кохання! Стільки про нього балачки! Може, його і немає зовсім на світі. Досить тобі, що я до тебе приязно ставлюся.

І Петро вирішив чекати. Там, з часом, він знайде нагоду виказати, що він не дитина.

Одного дня Петро купив квитки до Кіно-Рексу, щоб іти туди разом з Чічітою, і пішов попередити її.

Він зустрів її в дверях.

— Дуже добре, — зраділа вона. — Якраз мала охоту побачити Інгрід Бергман.

Заходь і зачекай. Я зараз повернусь, і будемо пити каву.

— Тільки не барись.

— Ні, ні, я за хвилинку прийду.

Петро увійшов, улаштувався у фотелі і залучив радіо.

Солодкий тенор заспівав:

"Мое палке кохання,

Ти було мука, згуба і страждання

Й спалило все...

Все знищено, розсіяно,

Загублено, розвіяно..."

Петро не мав настрою слухати трагічні вигуки. Він перевів вказівку і з приємністю почув, що передаватимуть концерт Чайковського. Зручно примостившись, він приготувався слухати улюблену музику.

Коли це хтось подзвонив.

— Кого це приніс чортяка? — з досадою подумав Петро.

Відчинивши двері, він побачив елегантного чоловіка, який запитав про Чічіту.

— Вона вийшла, але повинна незабаром повернутись. Що я маю їй переказати?

— Нічого, я зайду другим разом.

В цю мить у передпокій вбігла Біжу. Вона спинилась на хвилинку, розглядаючи новоприбулого.

— Біжу! — і покликав той.

Песик кинувся до нього, махав хвостиком, підстрибував, скавчав від втіхи.

— Біжу, Біжусіта! Пам'ятаєш мене, Біжу?

Він нахилився, погладив Біжу і повторив:

— Я зайду пізніше.

Петро зачинив двері.

— Хто це такий? Звідки його знає Біжу? — міркував він. — Певно знайомий тітки Ельвіри, у якої Біжу залишила влітку. Це припущення не цілком вдовольняло Петра. Його опанував неспокій. Слухати концерт не хотілось. Він пригадав, що Чічітина "хвилинка" може тривати довго і пішов додому вечеряти, залишивши картку, в якій обіцяв зайти перед дев'ятою годиною і прохав Чічіту, щоб була готова до виходу.

Коли він повернувся, Чічіта, причепурена, весела, скочила до нього і чоломкнула його в шоку.

З радощів Петро злетів понад хмари та ще швидше впав звідти.

— Я виходжу заміж! — скрикнула Чічіта.

— За кого?

— За мого найдоржчого Леона!

— Це він приходив? — зрозумів Петро.

— Так. Ти ж його бачив? Правда, що кращого немає на світі? Він прилетів по мене з Чілі і забере мене з собою.

— А я?

— Ти? Ти будеш радіти моєму щастю.

— Я не зможу жити без тебе!

— Не кажи дурниць! Через два-три місяці ми повернемося до Буенос-Айресу, і ти будеш приходити до нас у гості. Звичайно, не так часто, як тепер. Леон дуже заздрисний. Уяви собі, він навіть до тебе віднісся з підозрою.

Вона голосно засміялася.

— Може, ти й справді не такий вже маленький хлопчик, як мені здається? Ну, не сердься! Я тебе дуже люблю. Справді! Не ображайся на мене! Вибач мені також, що я не піду з тобою до Рексу. Мене чекає Леон.

Петро вийшов на вулицю приголомшений. Він не завернув, як завжди, на освітлену Санта-Фе, а пішов праворуч, напівтемними вуличками до парку Палермо. Як непритомний, блукав він по безлюдних алеях, не зважаючи на сильний вітер, що розвівав йому волосся. Його взяв відчай. Вже не раз виходив він від Чічіти збентежений і засмучений докраю. Але тоді в ньому жевріла надія, хоч ледве помітна іскра надії. Тепер вона згасла.

Він налапав у кишені квитки до кіно з люттю подер їх і кинув. Вітер підхопив їх і закрутив у повітрі. Якби можна було все так пошматувати і розвіяти. Все?.. Чи всіх? Вбити Леона, Чічіту, себе! — На це він нездатний, він не відважиться на рішучий вчинок. Він може тільки мовчки мучитись.

Несвідомо вийшов він на Авеніду Альвеар.

Зненацька зовсім зблизька в очі вдарив сліпучий ліхтар. Петро шарпнувся, відскочив, але запізно. Щось вдарило, штовхнуло. Пекучий біль пробіг від голови по всьому тілі. Густа чорно-зелена хвиля підхопила, легко підкинула кудись високо і скинула у прірву. Все зникло.

Петро опам'ятався у себе на ліжку. У присмерку розглянув знайому кімнату, але за хвилину темно-зелені хвилі знову підійшли, підхопили, і він поплив. Як легко і приємно! Вік би так плавати! Але що це там за темна пляма? Ох, вона присувається щораз ближче: це чорне провалля, куди несе його невблаганна хвиля. Ніщо, ніщо не може його спинити! Як тремтить серце! Ще мить і він летить з кручі.

Де він? Навколо тиша. Хто це шепоче? Хто схилився над ним? Мати? Катря?

Обидві постаті злились в одну і розпливлися серпанком. З серпанку виникли спіралі, кружала, овали. Це не звичайні овали, це очі, сірі, карі, чорні. Ті чорні — пристрасні, жорстокі. Вони вперто дивляться, палять поглядом. Куди від них сховатись? Під цей високий бурун, що котиться здалека? Він наближається, росте, спадає. Другі вали підходять і боляче вдаряють по голові. Біль, то гострий, то тупий мучить голову, мучить все тіло.

— Мамо, болить, — стогне Петро.

Ніжні руки поправляють подушки, підносять до уст склянку. Біль стихає. Все гине у темряві.

Так минає час, години, дні, ночі...

Раптом все щезло: буруни, вали, спіралі, очі. Петро прокинувся, немов нічого не сталося, і тільки щось підсвідоме затримало його у ліжку.

В сусідній кімнаті розмовляли.

— Мамо! — покликав він.

Мати увійшла навшпиньках.

— Як ти себе почуваєш, синку?

— Чудово, — скрикнув Петро і хотів підвестися.

— Лежи, лежи! перелякалась мати. — Лікар заборонив ворухтись.

Хто це заглядає в двері, такий знайомий і такий несподіваний?

— Василь Михайлович! — скрикнув Петро.

— Він самий, — сказав той, входячи до кімнати. — Та ви ж бачу, зовсім очуняли. Ну, гаразд. А то я приїхав провідати Катрусю, та й довідався, що ви ну, просто одним словом, охляли.

— Скільки часу я пролежав? Тиждень? Місяць?

— Те, те, те, це колись так бувало, — відповів Василь Михайлович. — Тепер і похворіти не дадуть людині. Зараз тобі впорскнуть сульфаміду, пеніциліну, зашмагають вітамінами. Хоч не хоч, а видужуй, або вмирай.

— Три дні лежав непритомний, — промовила мати, з обавою поглядаючи на невгомного Василя Михайловича. — Три дні, тільки три дні пройшло від того, страшного вечора, коли сталось непоправне! — Як принесли тебе, думала, що ти неживий. Увесь обмащений кров'ю, розхристаний.

— Добре, що зовсім не розколошматило, — вставив свою репліку Василь Михайлович.

Петро поворухнув головою, руками, ногами, усіма пальцями. Здається усе на місці, — втішено ствердив він.

— І чого вас лиха година понесла вештатись вночі по Палермо? — докоряв Василь Михайлович, не звертаючи уваги на материне попереджуваче підморгування.

Петро пригадав, яка була причина його мандрівки, але, дивна річ, не відчув того відчаю, що був опанував його тоді.

— Де Катря? — спитав він.

— Спочиває. Вона мало спала вночі, помагала тебе доглядати, — відповіла мати.

Петро помітив синяки під її очима, — Вона, мабуть, і зовсім не спала ці ночі, — подумав він.

— Скільки турботи я вам наробив! — переповнений вдячністю, він взяв материну руку і поцілував.

Не при звичаєна до синових пестоців, вона зніяковіла і заметушилась:

— Лежи, лежи тихенько, щоб не зсунулась перев'язка з голови. Ми краще підемо.

— Ні, ні, їй-богу, я вже зовсім видужав. Відчиніть віконниці, щоб було світло у хаті.

Мати нерішуче подивилась на Василя Михайловича.

— Розумне бажання, — відповів той. — Буде вже в присмерку марудитись.

Він відчинив вікно, і світло залило кімнату. Соняшні промені задирливо розбіглись

по усіх кутках і веселими цятками застрибали по стінах.

У вікні було видко блакитне небо і мереживо білих легких хмарок.

Разом з пільмою остаточно розвіявся жаль. Як не намагався Петро викликати трагічні почуття, що так недавно володіли його душею — їх не було. На місце їх прийшла втіха, що його не вбито, не покалічено, що він живий.

Він дивився у вікно і вбачав за ним великий шлях, що широкою смугою йшов через усю землю кудись далеко, далеко.

Безмірна спрага життя наповнила усю його істоту. Ніхто і ніщо не забороняє йому йти тим шляхом, куди він схоче. Нехай мета невиразна і туман застилає далечінь, вона притягає і вабить.

Хіба не від нього залежить здобути усе те, що вона таємниче обіцяє?

Кінець.

Замість передмови

І. Качуровський.

Літературні твори про чужі, екзотичні краї, незалежно від жанрових особливостей, розпадаються на дві своєрідні групи. До першої групи зараховуємо ми ті твори, що їх автори навмисно підкреслюють екзотичність, звертаючи увагу на все особливе, незвичайне, що характерне чи ніби характерне для тих країв. Часом автор не переступаючи порогу своєї кімнати, пише про небачену землю і незнаних людей і надолужує брак фактичних відомостей яскравими декораціями. Це здебільшого дає красивість, але не красу.

Другу групу складають твори, де оповідається невимушено і просто, без накопичення декоративних подробиць. Речі, про які говорить автор, є для нього звичайними, повсякденними, добре знаними. І, треба сказати, що лише з цих творів може винести читач якісь позитивні знання про побут далеких йому людей і специфіку незнаної йому країни.

Саме до цієї другої групи належить повість Оксани Драгоманової "По той бік світу". Це повість про життя українців в Аргентині — бо ж Південна Америка відносно нашої батьківщини лежить дійсно "по той бік світу". Цілком реалістична повість про справжніх, реальних людей. Повість **потрібна**, бо при нашій прозовій бідності ми майже не маємо ні романів, ні повістей, ні новель, ані навіть оповідань з життя української еміграції, а з життя нашої еміграції в Аргентині не маємо в українській літературі взагалі нічого. А це ж цілий безмежний світ.

Але не тому, що художніх творів про українську еміграцію у нас обмаль, ми охоче вибачаємо авторці деяку зайву описовість і певну "не модерність" вислову — все це відступає, переможене позитивними сторонами повісти: вдалими характеристиками, м'яким гумором, легкістю і прозорістю викладу.

Повільно і спокійно розгортається дія повісти. І для нас, що пройшли крізь 33-й і 37-й роки і другу світову війну, для нас, що, хоч і опинилися в затишних містах "по той

бік світу", але лише назовні сприйняли дооколішню тишу, а в душі у нас досі перегукуються грюкіт танків і завивання сирен, — так необхідно, крім безбуряности матеріального світу, внести в себе якийсь чинник спокою духового. Таким чинником може бути лише мистецтво взагалі і література зокрема.

Повість О. Драгоманової знайомить нас, на тлі життя Аргентинців (Чічіта, Ельвіра і т. д.), з життям обох галузок — старої (Петро) і нової (Катря) — української еміграції.

Проте не будемо ані переповідати змісту, ані робити критичної аналізу твору. Вважаємо бо, що переповісти зміст якоїсь книжки потрібно лише тоді, коли читач не має змоги сам прочитати тієї книжки, а критичну аналізу варто робити лише для того читача, який вже прочитав книжку.

Натомість скажемо кілька слів про авторку.

Оксана Олександрівна Драгоманова більше відома українському читачеві як перекладачка західньо-європейських письменників (французьких, еспанських, англійських і т. д.). Її перу належать переклади з Мопассана, Ш. де Костера, Ж. Берна і т. д. О. Драгоманова походить з відомої родини Драгоманових. Батько її, лікар-психіатр Олександр Драгоманів — рідний брат Михайла Драгоманова і Ольги Косач (Олена Пчілка, матір Лесі Українки). Пані О. Драгоманова скінчила Юридичний Факультет Петроградського Університету. Пізніше продовжувала студії у Віденському Університеті і в Сорбоні в Парижі. Має також стаж громадської діяльності. Працювала в юридичному відділі Міністерства Закорд. Справ УНР. В складі української дипломатичної місії виїхала на мирову конференцію у Версалі. Працювала в Посольстві УНР у Відні, Берліні, Парижі. Була головою української секції Міжнародної Жіночої Ліги Миру й Свободи і брала участь в міжнародних конгресах Ліги у Відні, Гаазі і США.

Увійшла до складу міжнародної жіночої комісії і читала — на запрошення Джен Адамс (голова Ліги, що дістала за свою діяльність премію Нобеля) — доповіді в США і Канаді.

Від року 1928 перебуває в Буенос-Айресі (Аргентина). Півість "По той бік світу" — перший великий оригінальний твір пані Драгоманової. І хоч різні категорії сучасного нашого читача мають літературні смаки неподібні і взаємозаперечливі, проте, сподіваємося, що в цій повісті кожен читач знайде щось для себе. Як знаходимо ми.

[1] У поле, на село.

[2] Відпочинок.

[3] Внутрішнє подвір'я.

[4] Національний напій в Аргентині.

[5] Величезний парк у Б. Айресі.

[6] Більше не йде!

[7] Смажене м'ясо.

[8] Пагориста місцевість у 300 кілометрах від Буенос-Айресу.